Эхэ hайхан нютагаа эб хамта мандуулгаа!

БУРЯАД УНЭН

1921 оной декабриин 21-hаа гарана

Бүгэдэ арадай газетэ

1995 СЕНТЯБРЬ 27
Намарай дунда хүхэгшэн тахяа hарын 3
СРЕДА гарагай 4
№182 (19275)
Газетын сэн хэлсээтэ.

Буряад Республикын Арадай Хуралда

ДЕКАБРИИН 17 - hУНГАЛТЫН ҮДЭР

Буряад Республикын Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ М. И. Семенов республикын олондо хандаhан тараадаг мэдээлэлнүүдэй түлөөлэгшэдтэй уулзажа, пресс-конференци өгөргэбэ. Тэрэнэй пресс-конференци гол түлэб республикын нютагай өөдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалтада хүюлагдаhан байгаа. Мүрынь гэхэдэ, hаяхан Россин Федерациин Президент Б. Н. Ельцин нютагай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалтада өгөөлгөө. Тэрэнэй түлөө Россин Федерациин Зарлиг гаргаhан байгаа. Тиимэ Зарлигай гол агаданиинь гэхэдэ, Россин Федерацийн субъектнүүдэй власть, хизаарнууд болон республикануудта нютагай өөдыгөө хүтэлбэрилхэ тухай асуулгууд арайл баталан гаргагүй байна ха юм.

Үүнтөөр манай республикын парламент — Арадай Хуралай өмнөдахи сесси дээрээ Буряад Республикада нютагай өөдыгөө хүтэлбэрилгые тодорхойлогдохо юрэнхы гол асуудал тухай" Буряад Республикын Хуули баталан гаргаhан, байгша оной декабриин 17-до - Россин Федерациин Президент Дүүмэдэ болохо гол гаргалтын үндэртэй нэгэдүүлэн, Буряад Республика дотор нютагай өөдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалта явуулгахэ тухай шиидхэбэри гаргаhанхай байна бшуу.

Россин Федерациин Президентын Зарлигтай танилцаарамдуулан, Республикымнай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалта явуулгаhан ерэхэ жэлэй декабрь сарта болотор hунаагдахань Россин зэрэб зугаа хаа хаанагүй ажаhуулжа эхилhэн байба.

Буряад Республикын Арадай Хуралай, Президентын Засаг Правительствын хамтын шиидхэбэреэр нютагай өөдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалта явуулуулагдангүй, Арадай Хуралай тогтоohон болзорто - байгша оной декабриин 17-до hунгалта үнгэргэдэхэ, - гэжэ С. И. Семенов мэдээсэбэ.

Россин Федерациин Президентын Зарлиг болон Буряад Республикын Арадай Хуралай hунгалта тухай абаhан шиидхэбэри федеральна зургаануудта болон Россин Федерациин субъектнүүдэй хуули гаргадаг зургаануудай хоорондоо нягта холбоогүйгөөр хүдэлдэг байhые гэршэлнэ гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ.

Мүнөө Россин Федерациин субъектнүүдэй хуули гаргадаг зургаануудай, мүн Россин Федерациин зургаануудай хоорондохи холбоое hайжаруулха зорилготойгоор Россин субъектнүүдэй хуули гаргадаг зургаануудай хүтэлбэрилэгшэдэй эблэл бии болгогдоhон байна. hаяхан тус эблэлэй түрүүшын семинар-зүблөөндэ хабаадаhан тухайгаа Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ мэдээсээ.

Тус эблэл гол түлэб Россин Федерациин Президентын үнгэргэгшэ жэлдэ тунхаглаhан "Россин Федераци доторхи хуули ёhоной реформо тухай" Зарлиг бодото дээрэнь бэелүүлхэ зорилго урдаа табина. Гадна тус эблэлэй хүтэлбэрилэгшэ Россин Федерациин субъектнүүдэй хуули гаргалгын талаар хүдэлмэриин ябаса тухай Россин Федеральна Суглаанда, Президентдэ, Правительствада саг үргэлжэ мэдээсэжэ байха юм ха.

Россин бүридэлдэ ородог субъектнүүдэй дурадхалнууд болон хараа бодомжонуудые шэнжэлжэ байха совет Россин Президентын дэргэдэ байгуулагдаа. Тус соведэй шиидхэбэри Президентын Зарлигуудые абахада туhаламжа болохо зэргэтэй. Байгша оной декабриин 17-до болохоёо байhан Гүрэнэй Дүүмын депутадуудай hунгалта тухай нүхэр Семенов хэлэхэдээ, 10 гаран мянган кандидадууд дэбжүүлэгдээд байна гэжэ тэмдэглэбэ. Урдань Буряад Республикада ажалладаг байhанаа Москвада ошоhон хүнүүд - Гүрэнэй Дүүмын депутадта кандидадууд болохо дуратайшуул олошороо гэбэ.

Буряад Республикын нютагай өөhэдыгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай hунгалта Россин Федерациин, Буряад Республикын Конституцинуудтай, Россин Президентын Зарлигтай зохилдуулан, Арадай Хуралай абаhан шиидхэбэриин үндэhөөр үнгэргэдэхэнь гэжэ Арадай Хуралай Түрүүлэгшэ үгынгөө түгэсхэлдэ онсолбо.

С. ОЧИРОВ.

Ургаса хуряалга-95

МУУ ЯБАНА ГЭХЭЭР БЭШЭШЬЕ hАА...

Хэнэйшье мэдэhээр, таряан ажалай ямаршье хүдэлмэри, илангаяа ургаса хуряалга ехэнхи ушарта байгаалиин байдалhаа, сагай уларилhаа сэхэ дулдыдадаг гүб даа. Энэ талаар байгша оной намарай хаhа даб дээрэ гомдохоор бэшэ, таарамжатай hайн байна.

Энээнэй ашаар барагдахаяа байгша сентябрь соо ажахынуудта түрүүшын ээлжээндэ таряа хадалга, хуряалгые hаадгүйгөөр ябуулха арга боломжо яhалал байба. Тиигээдшье олонхи аймагуудай ажахынууд энээниие муу бэшээр хэрэглэнэ гэхэдэ, алдуу болохогүй.

Жэшээ болгон, Зэдын аймагые абаад үзэе. Эндэхид байгша ондо бүхыдэнь 40 мянган гектар таряа хуряаха hаа, мүнөө тэрэнэйнгээ 18,6 мянган гектарыень хадаад, 15,2 мянган гектарай ургаса хуряажа абаа. Нёдондо энэ үедэ оройдоол 5 мянга хүрэхэгүй гектарай таряа сохёод байгаа юм. Баргажанай, Ивалгын, Мухар-Шэбэрэй, Прибайкалиин аймагууд таряа хадалга, хуряалгаяа муу бэшээр ябуулна.

Бүхы дээрээ республикада хуряагдаха ёhотой 322,2 мянга үлүүтэй гектар таряанай 99,3 мянган гектарынь хадагдаа, тиихэдэ 77,1 мянган гектарай ургаса хуряагдажа абтаа. Үнгэрэгшэ жэлдэ энэ үедэ 55,6 мянган гектар таряан "хүлhөө буулгагдаад", 34,6 мянган гектарынь хуряагдаад байhан. Энээн дээрэhээ харахада, мүнөө жэлдэ олонхи аймагуудта энэ хүдэлмэри дан муугаар ябуулагдана гэхын аргагүй. Гадна таряанай ургасашье бараг абтана. Хэрбээ нёдондо энэ үедэ хамта 37 мянган тонно ороohон (гектар бүриhөө 11 центнер) сохигдоод байгаа hаа, мүнөө 89,5 мянга шахуу тонно (гектарай 12 центнер) таряан ажахынуудай тоогууд дээрэ бууба.

Тиигэбэшье эдэ бүгэдөөр hанаагаа амаруулха яашье аргагүй. Республика соо үшөө 200 гара мянган гектарай таряан хадагдаагүй, 245 мянган гектарынь хуряагдаагүй байна бшуу. Аяар 37 мянган гектарай ургаса хуряаха Бэшүүрэй аймаг hаял 7459 гектарынь, 15 мянган гектар таряатай Хэжэнгын аймаг арай гэжэ 2360 гектарыень, Хяагтын аймаг 28 мянга шахуу гектарай миил 4650 гектарыень, Сэлэнгын аймаг 17,8 мянган гектар таряа хуряаха hаа, 1100 гектарыень лэ суглуулжа абаа. Иимэ жэшээнүүд олон.

Хүдөө ажахын шэнжэлэл

Намараймнай сагай уларилай ходо иимэ наратай дулаахан байхагүйнь элитэ. Иигээд гэнтэл хүйтэрөөд, бороо, саhаншье орожо, хуряалгын хүдэлмэриие hаатуулха, бүри хүшэр хүндэ болгохонь холо бэшэ. Таряанай гээлтэ хоролтодо орохо аюулыншье ехэ болохол.

Ажахынуудта бии байhан комбайнуудай олонхинь хуушан, тэдэниие үндэр бүтээсэтэйгээр хүдэлгэхэнь бэрхэтэй. Мүн энээнhээ ондоошье дутуу дунда юумэнүүд ургаса хуряалгада бага бэшэ бэрхэшээл ушаруулна бээ. Эдэ бүгэдэ ойлгосотой. Тиигэбэшье таряагаа, бусад ургамалнуудаа түргэн хуряажа абахын түлөө шадалаараа оролдохоhоо ондоо арга үгыл даа.

Редакциин социально-экономическа таhаг.

РЕСПУБЛИКЫН АЖАХЫНУУДТА ТАРЯА ХАДАЛГА, ХУРЯАЛГЫН ХЭР ЯБУУЛАГДАЖА БАЙhАН ТУХАЙ

1995 ОНОЙ СЕНТЯБРИИН 22-ОЙ МЭДЭЭН

Аймагууд	Хуряагдаха таряан (гектараар)	Тэрээнhээ хадагдаhаниинь (процентээр)	Сохигдожо абтаhаниинь (гектараар)	Гектар бүриинь ургаса (центнерээр)
Хойто-Байгалай	150	60	90	14
Захааминай	4932	52	1352	9
Зэдын	40.097	46	15.194	10
Хурамхаанай	13.240	44	5850	8
Баргажанай	9730	43	4127	12
Прибайкалиин	4408	40	1740	12
Мухар-Шэбэрэй	46.389	37	10.700	17
Кабанскын	19.095	37	5507	17
Загарайн	11.590	33	3463	8
Яруунын	18.256	29	2724	13
Тарбагатайн	18.201	28	5135	11
Хориин	17.265	27	2622	10
Ивалгын	7822	27	1907	8
Бэшүүрэй	37.136	21	7459	10
Хяагтын	27.955	21	4500	10
Хэжэнгын	15.054	16	2360	15
Сэлэнгын	17.813	16	1100	13
Түнхэнэй	12.911	16	1106	9
Баунтын	200	-	-	-
Республика бүхыдөө	322.244	31	77.105	12

БАГШАНАРАЙ БУhАЛГААН

Россин Федерациин арадай hуралсалай ба эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай ЦК-гай президиумэй ураал Буряад Республикада дэмжэгдэжэ, гаргадар Улаан-Удын 56 hургуулиин башанар, хүдөөгэй аймагай түлөөлэгшэд hаа тэдэй буhалгаанда гэжэ Советүүдэй талмай дээрэ сугларhан байна. Арадай hуралсалай ба эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай горкомой тэргүүлэгшэ Э. А. Бутакова богонихон үгэ хэлэжэ, багшанарай митингые нээгэбэ.

Буряад Республикын арадай hуралсалай ба эрдэмэй хүдэлмэрилэгшэдэй профсоюзай рескомой түрүүлэгшэ А. У. Монголонов, городой хүүгэдэй 67-дахи садай хүдэлмэрилэгшэ Р. Р. Касимова, 33-дахи hургуулиин түрэлхидэй комитедэй түлөөлэгшэ Л. А. Болеславская, ой модоной промышленностиин менеджериин директор С. П. Будажапов, Буряад Республикын эрдэм hуралсалай министрой нэгдэхи орлогшо П. П. Ефимов, Арадай Хуралай комитедэй орлогшо С. Ц. Цыреторов, Улаан-Удын захиргаанай гулваагай орлогшо Б. Б. Цыдендамбаев, Буряад Республикын Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо Ц. Ц. Намсараева болон бусад үгэ хэлэбэ.

Эдэй тогтоол митинг дээрэ баталагдан абтаа.

СОНОСХОЛ

Буряад Республикын Эхэнэрнүүдэй холбооной тоосоотоhунгалтын конференци 1995 оной сентябриин 28—да 14 сагта республикын Правительствын конференц—зал соо болохо.

Хүндэтэ уншагшад!

„Буряад үнэн" газетэдээ 1996 оной захил хэгты!

Захилай сэн

Хотодо: 6 hарын — 42980 тух.
Хүдөөдэ: 37970 тух.

Пенсионернүүд, инвалидууд, олон хүүгэдтэй гэр бүлынхид хотодо: 36910 тух.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН 1996 ОНОЙ РЕСПУБЛИКАНСКА БЮДЖЕДЫЕ ХАРАЖА ҮЗӨӨД, БАТАЛХА ГУРИМ ТУХАЙ

"1996 оной федеральна бюджедые хаража үзөөд, баталха гурим тухай" Федеральна Хуулида үндэһэлэн, Буряад Республикын Конституциин 86-дахи статьятай зохилдуулан, Буряад Республикын тус Хуули Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджедые хаража үзөөд, баталха гурим болон болзорые тодорхойлно.

СТАТЬЯ 1. Буряад Республикын Правительство "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулиин проектые Буряад Республикын Арадай Хуралда 1995 оной октябриин 15 болотор удаадахи документнүүд болон материалнуудтайгаар табиха:

—Буряад Республикын 1995 оной социально-экономическа хүгжэлтын даб дээрэхи дүнгүүдтэйгээр;

—Буряад Республикын 1996 оной социально-экономическа хүгжэлтын багсаамжалгатайгаар;

—1996 ондо Буряад Республикын газар дайда дээрэ нэгэдхэгдэмэл бюджедэй багсаамжалгатайгаар;

—республикын районуудые, хотонуудые мүнгэн һангай талаар дэмжэлгые хубаарилгын арга онолой гол ёһонууд болон тодорхойлолтонуудтайгаар (трансфертнүүд, субвенцинүүд);

—Буряад Республикын 1996 оной хамтадхагдамал бюджедэй багсаамжалгатайгаар;

—1996 оной республиканска болон федеральна бюджедүүдэй мүнгэ һомололгоор хараалагдаһан нютагуудые хүгжөөлгын республиканска тусхай зорилготой программууд болон федеральна программууудтайгаар;

—1995 оной түрүүшын хахад жэлэй республиканска болон хамтадхагдамал бюджедэй гүйсэдхэлгын дүнгүүдтэйгээр, дурсагдаһан бюджедүүдэй 1995 ондо ямараар гүйсэдхэгдэхөөр хараалагдаһан сэгнэлтэтэйгээр, 1994 оной республиканска болон федеральна бюджедүүдэй гүйсэдхэл тухай тоосоонуудтайгаар;

—1996 оной республиканска бюджедэй бүхы статьянуудаар, бүлэгүүдээр тоолон гарга лганууудтайгаар;

—Федеральна бюджет болон Буряад Республикын бюджедэй хоорондохи татабаринуудһаа, федеральна налогуудһаа орохон олзо оршонуудые хубаарилгатайгаар.

Налогууд тухай Буряад Республикын хуулиин актнуудта хубилалтануд болон нэмэлтэнүүдые оруулха шухала болоо гээшэ һаань, Буряад Республикын Правительство зохихо республиканска хуулиин актнуудай проектнүүдые Арадай Хуралда табидаг. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проект соо 1996 оной республиканска бюджедэй гаргашануудыг функциональна ба албан зургаанай бюджедэй хараа шэглэлэй бүлэгтэ тусхай зорилготой статьянууд болон бүхы түхэлэй гаргашануудтайгаарнь табигдадаг.

СТАТЬЯ 2. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектые Арадай Хурал хоёр уншалгаар хаража үзэдэг. Тиихэдээ Хуулиин проектые нэгэдэхи уншалгаар хаража үзэлгэ 1995 оной ноябриин 15-һаа ороһтуулангүй үнгэргэгдэдэг.

СТАТЬЯ 3. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектые хаража үзэхынгөө урда тээ Буряад Республикын Арадай Хуралай комитедүүд нэгэдэхи уншалгаар тус Хуулиин проект тушаа тобшололнуудаа Бюджедэй, налогуудай, финансын болон банкнуудай талаар комитедтэ табидаг. Тэдэнэй үндэһөөр дурсагдаһан комитет "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проект тушаа тобшололнуудые бэлдэжэ, тэрэниие Буряад Республикын Арадай Хуралай үзэмжэдэ табидаг.

СТАТЬЯ 4. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектые нэгэдэхи уншалгаар Арадай Хурал хаража үзэхэдөө, Буряад Республикын 1996 оной социально-экономическа хүгжэлтын багсаамжалгын гол тодорхойлолтонуудые, Налогууд тухай Буряад Республикын хуулиин актнуудта хубилалтануд болон нэмэлтэнүүдые оруулха тухай хуулиин актнуудые хаража үзэдэг, 1996 оной республиканска бюджедэй гол үрэ дүнгүүдые баталдаг. Иимэ үрэ дүнгүүд тэдээндэ оруулагдана гэбэл:

—федеральна болон республиканска налогуудһаа олзо оршонуудые, суглуулбаринуудые республиканска бюджедэй, районно, городой бюджедүүдэй хоорондо хубаарилга;

—республиканска бюджедһээ районууд болон хотонуудта трансфертнүүдые (субвенцинүүд болон нэмэлтэ һомололгонууд) хубаарилга;

—олзо оршонууд ба элдэб түхэл шэнжэнүүдэй талаар республиканска бюджедэй олзонууд;

—1996 оной республиканска бюджедэй эгээл дээдэ хэмжээндэ 1996 оной республиканска бюджедэй гаргашануудта тэнсүүригүй байлгын хэмжээнүүд;

—бүхы республиканска бюджедэй гаргашануудыг.

"Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" республикын Хуулиин проектые нэгэдэхи уншалгаар буруушаагаад байгаа һаа, 1996 оной республиканска бюджедэй проектын гол үрэ дүнгүүдэй тододхогдотор, Арадай Хурал тус Хуулиин проектые Буряад Республикын Арадай Хуралай болон Правительствын түлөөлэгшэдһөө бүридэһэн зүбшэлэлгын комиссида эльгээдэг. Бюджедэй, налогуудай, финансын ба банкнуудай талаар Арадай Хуралай комитедэй тобшололнууд соо найруулагдаһан дурадхалнуудта үндэһэлэн 10 хоногой турша соо 1996 оной республиканска бюджедэй гол үрэ дүнгүүдэй зүбшэлэгдэһэн вариантые зохёожо, "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин тододхогдохон проектые хоёрдохи уншалгаар Арадай Хурал үзэмжэдэ табидаг.

СТАТЬЯ 5. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектые хоёрдохи уншалгаар Арадай Хурал хаража үзэхэдөө зүбшэлэлгын комиссиин тобшололые зүбшэн хэлсэхэдэй республиканска бюджедэй статьянуудаар, бүлэгүүдээр, республиканска бюджедэй мүнгэ зөөриһөө һомололгонуудаар республиканска программууудаар һомололгонуудаар баталдаг, республиканска бюджедэй хамгаалагдаһан статьянуудые,1996 оной республиканска бюджедэй гаргашануудта процентнүүдээр хамгаалагдаһан статьянуудаар һомололгонуудай дээдэ захын хэмжээг тодорхойлдог. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектыг дээрэнь баталан абахын тула дуугаа үгэлгэдэ табиг...

СТАТЬЯ 6. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Хуулиин проектые оной январиин 15 болотор абаагүй гээшэ һаань, оной нэгэдэхи кварталда республиканска гаргашануудые республиканска бюджедһээ һомололгонуудтай республикын Хуулиие Арадай Хурал абадаг.

СТАТЬЯ 7. "Буряад Республикын 1996 оной республиканска бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулиин хүсэндөө ороһоной һүүлээр 10 һарын турш соо Буряад Республикын Правительство "1996 оной республиканска бюджедэй олзо оршонуудые (бүхэлэй налог, татабаринуудһаа олзо оршонуудые хэмжээгээр) болон гаргашануудай (республиканска программууудаар һомололгонуудай функциональна ба албан зургаанай шэглэлэй хэмжээгээр) квартал квартадаар хубаарилга тухай республиканска Хуулиин проектые Буряад Республикын Арадай Хурал үзэмжэдэ, баталамжада табидаг.

СТАТЬЯ 8. Буряад Республикын Правительство 1996 оной республиканска болон хамтадхагдамал бюджедүүдэй гүйсэдхэлгын ябаса тухай, "1996 оной республиканска бюджет тухай" мэдээе 1996 оной хамтадхагдамал бюджедэй гүйсэдхэл тухай тоосоо, 1996 оной түрүүшын хахадта квартал бүхэндэ Буряад Республикын Арадай Хуралда эльгээдэг.

СТАТЬЯ 9. "Буряад Республикада бюджедэй байгууламжын ба бюджедэй хэрэгэй үндэһэ һуурин тухай" Буряад Республикын Хуулиин 17-дохи статьяда гурбадахи пунктын, 19-дэхи, 20-дохи, 21-дэхи статьянуудай хүсэндөө байлгые зогсоохо.

СТАТЬЯ 10. Тус Хуули толилогдохон үдэрһөө хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын
Президент Л. В. ПОТАПОВ

Улаан-Үдэ хото.
1995 оной сентябриин 7.

ПРАВИТЕЛЬСТВЫН ХҮДЭЛМЭРИИН ДОЛООН ХОНОГ

Буряад Республикын Правительствын Президиумэй заседани сентябриин 26-да боложо, Улаан-Үдэ хотын ажахынуудые үбэлдэ бэлдэлгын асуудалнуудые, "Библиотекын хэрэг тухай" Буряад Республикын Хуулиин проектые, олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй ба полиграфиин комитедэй хүдэлмэриие хаража үзэбэ.

Эрдэм һуралсалай министерствын эмхидхэһэн "Хүгжөөгдэжэ байгаа һуралсалай системэнүүд" гэһэн республиканска семинар сентябриин 25-һаа 27 болотор үнгэргэгдэжэ байна. Республикын Залуушуулай хэрэгүүдэй, туризмын, физическэ культура ба спортын талаар комитедтэй хамта "Правда Бурятии" газетын редакци зунай спортын хаһые хаалгын хүнгэн атлетикын эстафетэ сентябриин 30-да болохо. Тиихэдээ аллергиин болон пульмонологиин асуудалнуудаар республикын конференци мүн лэ үнгэргэгдэхэ.

Малай тэжээл бэлэдхэхэ ба ургаса хуряаха талаар оперативна штабай нүүдэл заседани сентябриин 28-да Түнхэнэй аймагта үнгэргэгдэжэ, Түнхэнэй болон Ахын аймагуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд хабаадаха. Хүдөөгэй эд бараа үйлэдбэрилэгшэдэй республиканска съезд үнгэргэхэ талаар комиссиин заседани гарагай хоёрто болобо. Һуралсалай "Байгал" ажахын мүнгэн һангай ажал ябуулгые шалгалгын хүдэлмэри энэ долоон хоногто болохо. ТАСИС программын талаар Финляндиин делегацитай хүдэлмэри энэ долоон хоногто Ой модоной ажахын министерствэдэ ябуулагдахаар түсэблэгдэнэ. Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **А. Н. Жильцовой** ударидан толгойлдог Экономикын министерствэдэ региональна элшэ хүсэнэй комиссиин, мүн бюджедһээ гадуурхи жасануудай залан хүтэлбэрилгын зүблэлэй заседанинууд гарагай 3-да болобо. "Минерально-түүхэй эдэй үндэһэ һуури үргэдхэн хүгжөөхэ асуудалнуудаар эрхэ түлөөлэгэнүүдээ амяарлаха тухай" Хэлсээе бэелүүлхэ тушаа Буряад Республикын Правительствын тогтоолой проект тус министерствэдэ бэлдэгдэнэ. "Үнэтэ металлнууд болон үнгэтэ шулуу олзоборилгые гүрэнэй зүгһөө гуримшуулха тухай" Буряад Республикын Хуулиин проект Финансын министерствэдэ бэлдэгдэнэ. Ажалай болон ажалаар хангалгын министерство Хуулиин наһа гүйсөөгүйшүүлые ажалаар лаб хангаха тухай материалнуудые республиканска комиссиин заседанида бэлдэнэ.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Л. Ч. Нимаевагай** харьяата Хүн зониие социальна талаһаань хамгаалгын болон Эрдэм һуралсалай министерствэнүүдтэ Наһажаал хүнүүдэй үдэртэ, Багшанарай үдэртэ бэлэдхэл хэгдэхэ. Санитарно-эпидемиологическа байдалай ямар байһан тухай республикын интернат байшангуудта ажалладаг хүдэлмэрилэгшэдэй заседани мүн лэ зарлагдаха юм. "Физическэ культура ба спорт тухай" Хуулиие, "Аяншалга тухай" Хуулиин проектые, Хүнгэн атлетикын федераци тухай материалнуудые зүбшэн хэлсэлгын хүдэлмэри сентябриин 25-һаа 28 болотор Залуушуулай хэрэгүүдэй, аяншалгын, физическэ культура болон спортын комитедтэ болохо. Соёлой эмхи зургаануудай хүдэлмэрилэгшэд Соёл тухай Хуулиие мүн лэ хэлсэхэ. СССР-эй арадай артист Г. Цыденжаповай түрэһөөр 90 жэлэй ойдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулгануд энэ долоон хоногто болохо байна.

Түлишөөр, дулаанай болон электрын элшэ хүсөөр хангалгын асуудалнуудые гуримшуулха талаар Правительственна комиссиин заседани сентябриин 27-до болохо. Промышленностиин, элшэ хүсэнэй болон транспортын министерствэдэ, Гэр байрын-коммунальна ажахын комитедтэ оборонно предприятинуудые ондоо шэглэлтэй болгохо хүдэлмэри үргэлжэлүүлэгдэхэ юм. Граждан оборонын, онсо байдалые һэргылэлгын, усадхалгын талаар геолого-бэдэрэлгын хүдэлмэриин, ашагта малтамал олзоборилгын асуудалнуудаар, гадаадын экономическа ажал ябуулгын ба уласхоорондын харилсаанай талаар Россин Федерациин Правительствын болон Буряад Республикын Правительствын хоорондохи хэлсээнүүдые бэелүүлхэ хэмжээнүүдые зохихо министерствэнүүд энэ долоон хоногто Буряад Республикын Правительствын үзэмжэдэ табихаар бэлдэжэ байна.

Правительствын Түрүүлэгшын орлогшо **Н. А. Астапенкын** хүтэлбэрилдэг Зөөри эрхилэлгын талаар гүрэнэй комитедтэ хоёрдохёо хэрэглэгдэхэ нөөсэнүүдэй комплексын зөөриие хэрэглэхэ, гэр байрада хабаагүй жасые худалдаха гуримые хаража үзэхэ, "Домостроитель Азии" гэжэ акционернэ бүлгэмэй панхаруутаһые мэдэрхэ тухай Буряад Республикын Арбитражна Сүүдэй заседанида хабаадаха юм. "Улаан-Удын "Теплоприбор" завод", "Бурятбыттехника", "Кяхтинский листок", "Хурамхаанай типографи", "Загорск", Трансмехстрой", "Бурятлесстрой", "Буряткнига", "Кабанскын мелиоратор" гэжэ акционернэ бүлгэмүүдэй акцинуудые худалдаха талаар мүнгэнэй аукцион сентябриин 28-да үнгэргэгдэхэ юм.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

"БУРЯАД РЕСПУБЛИКАДАХИ НИИТЫН АЮУЛГҮЙЕ САХИДАГ МИЛИЦИ (НЮТАГАЙ МИЛИЦИ) ТУХАЙ" БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИДА ХУБИЛАЛТАНУУД БОЛОН НЭМЭЛТЭНҮҮДЫЕ ОРУУЛХА ТУХАЙ

СТАТЬЯ 1. "Буряад Республикадахи ниитын аюулгүйе сахидаг милици (нютагай милици) тухай" Буряад Республикын Хуулиин удаадахи хубилалтануд болон нэмэлтэнүүдые оруулха:

1. Хуулиин оролтын хоёрдохи хубиин "Россин Федерациин Президентын Зарлигаар" гэһэн үгэнүүдэй урда "Милици тухай" РСФСР-эй Хуулиин ёһоор гээд оруулха;

2. Хуулиин 8-дахи статьяда:

—нэгэдэхи хубиин "мүн хуули ёһоор хараалагдаһан ондоошье мүнгэнэй ашаар" гэһэн үгэнүүдые "хуули ёһоор хараалагдаһан бюджедһээ гадуур жасануудһаа болон ондоошье оршонуудһаа" гэһэн үгэнүүдээр һэлгэхэ;

—гурбадахи хубиие иимээр найруулха: "Ниитын аюулгүйе сахидаг милици тэрээндэ даалгагдаһан уялгануудые бэелүүлхэдэй хэрэгтэй болодог транспортын хэрэгсэлнүүдые, техникые болон түхеэрэлгэнүүдые гүрэнэй ба муниципальна предприятинуудһаа, эмхи зургаануудһаа, мүн үмсэдөө байгшадһаа оперативна управленидэ абаха эрхэтэй.

СТАТЬЯ 2. Тус Хуули толилогдохон үдэрһөө хойшо хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент
Л. В. ПОТАПОВ.

Улаан-Үдэ хото.
1995 оной сентябриин 8.

Ленинэй орденто Борьёогой совхозой мэдээжэ хонишодой дунда хонин ажалда үнинэй дадаһан Владислав Иванович Чупышевые онсо нэрлэмээр. Наһанай хани нүхэр Наталья Васильевнатайгаа энэ жэлдэ зуун эхэ хонин бүриһөө 105 хурьга абажа түлжүүлһэн, хонин бүриһөө 4,4 килограмм нооһо хайшалһан байна.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хонишон Н.В.Чупышева.

С.БАЛДУЕВАЙ фото.

«Манай үеын хүн»
гэһэн конкурсдо ерэһэн очерк

ЭХИ ТАБИГШЫН ЭРХИМ ЗАЯАН

Зоной хүлэй хүрөөгүй замда [illegible]үлэн зүргэ гаргахада, [illegible]ойдоо хүнгэн бэшэ. [illegible]ноһоошни олоной зорин [illegible]таха харгы гаргахада, шадал [illegible]ирыешни туршаһан [illegible]осог гүбэ барагдахагүй. [illegible]охагуу зориг, халуун зүрхэн [illegible]эгтэй.

[illegible]мисхаалта зүрхэнэйнгөө [illegible] үгэжэ, сэдьхэлэйнгээ ошо [illegible]жэ, бэлиг шадабарияа [illegible]тыень зорюулжа, олоной [illegible]эгэй эхи табиһан хүнэй [illegible]мтар һонирхолтойшье, [illegible]ралтайшье.

Буряад Республикын элүүрые [illegible]маалгын һалбарида [illegible]ергологическа албанай [illegible]гуулагдаһаар тэбхэр 25 жэл [illegible]жэ байна. Энэ хэрэгэй эхи [illegible]багша, бэлигтэй бэрхэ врач [illegible]львира Будаевна Базарова эдэ [illegible]арнүүдтэ олон тоото [illegible]эдэйнгөө, аргалуулһан [illegible]үүдэйнгээ зүгһөө [illegible]ршалгын, баяр баясхалангай [illegible]дые дуулана ёһотой.

Буряадаймнай элүүрые [illegible]маалгын түүхэдэ өөрынгөө [illegible]үлөөһэн, горитой хубитаяа [illegible]уулһан энэ хүнтэй [illegible]агшадаа танилсуулая.

ИЭРЭОЛОХО—НАҺАНАЙ

Ада уулата, аршаан булагта [illegible]рамхаан нютагта, хүдөөгэй [illegible]ганарай гэр бүлэдэ 55 жэлэй [illegible] Эльвира ба[illegible]аган түрэһэн [illegible]. Гушаад-дүшөөд онуудай [illegible]өөгэй багшанар, сэбэр сэхэ [illegible]нгай, ёһотой сэхэтэн, дайнай [illegible]теран Эрдэни Будаевич [illegible]гэнь, Дашима Жамбаловна [illegible]нь нютагайнгаа, бүхы [illegible]гайнгаа зоной дунда ехэ [illegible]дэтэй хүнүүд байгаа.

Сэнэг ехэ һэшхэлтэй, сэсэн [illegible]ралтай эхэ, эсэгэнь үриингөө [illegible]найнь бата найдал, дүмүүхэн [illegible] боложо үгэһэн юм. Одо [illegible]ата наһанайнь замай эхиндэ [illegible] харгы заажа, үе сагайнгаа [illegible]ө байдалай долгин соо эдэбхи [illegible]с ябехыень һурган залаһан [illegible]ата аба, эжын хубита ехэ.

[illegible] ондо Эрхүүгэй [illegible] институт аүүргээд, [illegible]минай, Баргажанай [illegible]гуудта терапевтээр [illegible]. Тиихэ зуураа 1965 ондо [illegible]скын мединститутай [illegible]натурада һуража үрдеэ. [illegible] ондо Улаан-Үдэдэ, [illegible]ликанска больницада [illegible]-ординатораар хүдэлөө һэн. [illegible] тэрэ үедэ [illegible]ликадамнай элдэб [illegible], бронхиальна астма [illegible]өөр дэлгэржэ эхилһэн [illegible]. Тиигэжэ 1970 ондо залуу врач Эльвира Базаровае аллергологой мэргэжэлдэ һурахыень Красноярск эльгээбэ.

—1958 ондо академик Адо орон соо түрүүшынхиеэ туршалгын аллергологическа түб байгуулаа һэн. Сибириин хизаарта 1963 ондо Красноярскда иимэ түб байгуулагдаа. 1969 оной июниин 16-да СССР-эй Минздравай захиралтын үндэһөөр 1 миллион ажаһуугшадта 1 врач-аллерголог байха ёһотой болоһон юм. Тиигэжэ манай республикада врач-аллерголог хэрэгтэй болоод, тэрэ үеын Минздравай хүтэлбэри намайе Красноярск эльгээгээ бэлэй.

Тусхай учебнигүүд үгы байгаа. Багшанарайнгаа дурадхаһан гар бэшэмэл конспектнүүдээр шэнэ эрдэм шудалдаг һэмди. Патофизиологёор учебнигүүдые гол түлэб хэрэглэдэг байгаабди. Амитад дээрэ шэнжэлгэ, туршалганууды хэжэ, багшанарнай шэнэ эрдэмэй эшэ үндэһэ табиһан түүхэтэй. Ехэл һонин, бэдэрэлгын, туршалгын замаар наһанайнгаа энэ хэрэгые эхилээ хүм,—гэжэ Эльвира Будаевна дурсан хөөрэнэ.

Урихан зөөлэн харасатай нюдэнүүдынь гайхалтай дулаан ошо туяагаар нюур шарайень гэрэлтүүлнэ. Бууралтаһан үһэниинь залуудань хилэн хара шэршүү торгондол долгитон байгаа ёһотой... Шэнэ эрдэмдэ һураад, шэнэ хэрэг эхилхэ үедөө нариихан, шүдэгэрхэншье һаа, яб гэмэ бэетэй, хүрилжэ байһан мойһон шэнги сэмсэгэр залуухан эхэнэр ябаал ха гээд һанагдаха юм.

—Һураад бусахадамни, хэдэн үбшэнтэн, врачнууд хүлеэжэ ядан уттаба. Тэрэ үедэ партиин обкомой секретарь байһан Даши-Нима Тыжебрович Раднаев тэдэнэй тоодо һэн. Хурамхаанһаа уг гарбалтай хадаа минии эхэ, эсэгые һайн мэдэхэ, намайе заахандамни хараһан байгаа. Харин минии түрүүшынхеэ үбшэнтэниие эрьежэ үзэхэдэ, намайе хараад, ехэл гайхаһан юм:

—Ехэ томоотой, бараг эрэ хүн бидэниие аргалхаяа ерэхэ гэжэ хүлеэгээлби, харин Эля басаганда эмшэлүүлхэ болохоб гэжэ огто һанаагүйлби!—гээд, энеэгээ һэн. Түрүүшымни үбшэнтэн намда ехэ этигэнгеэр хандажа, хэлэһэн үгэ соомни байхаһаа гадна, бүхы зүбшэл заабаринуудыемни зүбөөр дүүргэхые оролдодог бэлэй. Энээнһээнь сог зали нэмэжэ, урмашан, шармайн, шэлэһэн ажал хэрэгтээ шунан ороо һэм,—гээд, Эльвира Будаевна тэрэ үеые һанаа сэдьхэлдээ гэдэргэнь бусаана.

Шэнэ хэрэгэй хүл дээрээ гарахада, тэрэ үедэ Минздравай ахамад терапевт байһан Галина Ефремовна Мункоева ехээр туһалһан юм. Ниислэлэй бүхы врачнуудые суглуулжа, залуу аллергологой дүй дүршэлтэй танилсуулаа һэн.

Ямар нэгэ үбшэнһөө аргалуулжа байтараа, алибаа нэгэ эмһээ гү, али бусадшье али олон ондоо зүйлһөө аллергитэй болоо һаань, үбшэнтэниие яагаад эмшэлхэб, аллергеныень яагаад сохом тодоор элирүүлхэб гэжэ бусад мэргэжэлэй болон хүдөө аймагуудай врачнуудташье Эльвира Будаевна хөөрэдэг байгаа. Улаан-Үдын телевиденидэшье гараһан юм.

Өөрынь хэрэглэдэг зүйл гэхэдэ, һуралсалайнь конспектнүүд, академик А.Д.Адогой "Общая аллергология" болон "Практическая аллергология" гэһэн номуудһаа ондоо юуншье байгаагүй. Һүүлдэ врач А.Б.Раднаев командировкоһоо И.В.Андриановагай, аллергологическа кабинет тухай брошюра асаржа, баярлуулаа бэлэй.

БАГШАНАР БА ШАБИНАР

Иимэ эрхэ байдалда, өөрын туршалгануудай, бэдэрэлгэнүүдэй үндэһэн дээрэ аша үрэтэйгөөр эмшэлгын дүй дүршэлтэй болоһон байна. Эльвира Будаевна бэлигтэй врач байхаһаа гадна, эрдэмтын, шэнжэлэгшын түрэлхиин бэлигтэй хүн гэжэ һанагдана. Ондоо эрхэ байдалда хүдэлөө һаа, эдэ шэнжэлгэнүүдээ согсолжо, үни хада медицинын эрдэмэй үндэр нэрэ зиндаатай болоод байха һэн.

Эдэ хори гаран жэл соо тэрэниие халаха врач байгаагүй. Тиимэһээ аргалжа байһан үбшэнтэнөө яашье орхихо аргагүй һэн. Эльвира Будаевнагай хэлэһээр, түрэл тоонто нютагаашье эрьежэ ерэхэ арга болодоггүй бэлэй.

Байгаалиин бузарлагдахада, аллерги үбшэн жэл ошохо тума бүри һүжэржэ байгаа. 1975 ондо эрдэм мэдэсэеэ дээшэлүүлхэеэ 2 һарын һуралсалда Казань болон Москва хото ошоо. Эрдэмэй һүүлэй туйлалтануудтай республикынгаа врачнуудые танилсуулхадаа, туһалагшадтай, шабинартай болоо.

1981 ондо СССР-эй Минздравай захиралтаар хүүгэдэй врач-аллергологой тушаал бии болгодобо. Ольга Дамдиновна Тайсаева Улаан-Үдын хүүгэдэй 2-дохи консультацида багашуулай аллерги үбшэ аргалжа эхилээ һэн. Удаа дараалан, 1986 ондо республиканска больницада хүүгэдэй аллергологой тушаал бии болоод, Томскын мединститут дүүргэһэн Мира Будаевна Цыденова мүнөө үедэ үхибүүдые аргалжа байна. Тэрэ өөрыгөө Эльвира Будаевнагай шабиб гэжэ тоолоно, багша тухайгаа тон дулаанаар, хүндэтэйгөөр хөөрэнэ. Э.Б.Базаровагай һургуули гараһан үшөө нэгэ шабинь, Тамара Дампиловна Гомбожапова, 1-дэхи ТМО-до эрхим һайнаар хүдэлнэ.

Байгал шадарай шэмэрүүн хүйтэн уларилһаа аллерги үбшэн заримдаа һүжэрдэг гэжэ Эльвира Будаевна элирүүлээ һэн. Гадна эндэмнай ургадаг зарим ургамал ногоонһоо мүн лэ аллергитэдэг байһыень тобшолон тодорхойлоо.

Эдэ шэнжэлгэнүүдээ согсолжо, 1986 ондо профессор В.А.Адотой хамта "Аллергия к растениям" гэһэн ном 1000 хэһэгээр хэблэн гаргаа. 1989 ондо энэ номынь 15.000 хэһэгээр дахин хэблэгдээшье һаа, хоморой зүйл болонхой.

25 жэлэй саана Вячеслав Андреевич Адогой эсэгэ, академик Адо Эльвира Будаевнада шэнэ эрдэмэй үндэһэн һургаал заа[illegible]ан юм. Эсэгынгээ зүргые үргэлжэлүүлһэн хүбүүниинь холын Буряад орондо аллергологическа албанай хүл дээрээ гарахада, нилээн туһалһан байха.

Тиихэдэ, эм домой хоморто, Вячеслав Андреевич өөрынгөө мүнгөөр абаһан нэгэ томо хайрсаг "Интал" гэжэ эм Улаан-Үдэ эльгээһэн юм. Амияа тээрэжэ зободог хэды олон үбшэнтэниие тиихэдээ аршалаа һэм! Үбшэнтэд хамһажа, хушын һамар базаар дээрэһээ абаад, бэлигтэй эрдэмтэн, нигүүлэсхы сэдьхэлтэй эмшэндэ баярай харюу болгон, эльгээгээ бэлэй...

Эльвира Будаевна шэнжэлгэнүүдэйнгээ дүнгүүдые согсолһон олон статьянуудые бэшэнхэй. Тэдэнэйнь 10-ниинь хэблэгдээ. Урдандаа СССР гүрэн байһан республикануудай эрдэмтэд, врач-аллергологууд Буряад ороной мэргэжэлтын шэнжэлгэнүүдтэй танилсаһан, эмшэлхы практикадаа хэрэглэһэн байха.

Академик А.Д.Адо 85 наһанайнгаа ойн баярта зорюулан, "Аллергия и реактивность" гэһэн темэтэй ехэ конференци эмхидхээ һэн. Тиихэдээ Эльвира Будаевна шабияа тусгаар уриһан юм. Тэндэ "Буряад орондо аллергологическа албанай байдал" гэһэн тодорхой тоо, баримтануудтай элидхэл хэжэ, бултанай һайшаалда хүртэһэн байна.

Иммунологиин институтай профессор, эрдэмтэн А.А.Польнер Буряадай аллергологуудай байдалые зүрхэндөө дүтөөр абажа, "залуу мэргэжэлтэдээ эльгээгты, түлөөһэгүйгөөр һургахабди, али аргаар туһалхабди" гэһэн юм. Эхилһэн хэрэгынь иигэжэ үргэдэхэ, бэхижэхэһээ гадна холуур һайн һураг суутай болобо гээшэ. Харин Эльвира Будаевнагай мүнөө хүрэтэрөө ямаршье нэрэ хүндэдэ хүртөөгүй байһаниинь халагламаар, гайхамааршье...

Газарай хүрьһэ, агаар, уһа бузарладаг предприятинуудай, илангаяа хүнэй бэедэ хоро хүргэдэг аяар 300 мянган тонно зүйлнүүдээр жэл соо агаар бузарладаг Селенгинскын ЦКК-гай хүдэлжэ байгаа сагта аллергологуудта хандаха үбшэнтэн үсөөрхэгүйл хаш. Аллергологуудай ажал, тэдэнэй шэнжэлгэнүүд байгаалиие аршалан хамгаалха хэрэгтэ ехэ нэмэри болодог.

Амидын жаргал—ажал эрдэм хоёрые тэгшээр эдлэһэн энэ хүн гэр бүлэдөөшье жаргалтай. Сергей, Саша хүбүүдынь Владимир Дугарович эсэгынгээ жэшээ даган, физигүүд болонхой. Хоёр ашанар ургажа байна.

Халаг, хүнэй наһан "хүлеэ" гэшэгүй, яаралтай даа. "Шабинарни хэрэгыем даажа абаг, туһалжа байхаб. Амаралтадаа гарахам",—гэжэ Эльвира Будаевна хэлээ һэн.

Ажалай халуун охин соо ябахадаа, ошохо аргагүй байһан тоонто нютагынь һанаандань оронол ёһотой. Түрэл дайдынь үндэр тэнгэри, һүниндөө анибониб ялалзадаг одо мүшэд, уулын хүрэг нюдэндэнь харагдана ха гү? Уугаан нютагтаяа уулзажа, хадын сэнхир уняарта сэдьхэлээрээ сэнгэн амарха... Заята наһанайнь эхин эндэл ха юм даа...

Т.САМБЯЛОВА.

Зунай бэлшээриин хаһын зарим дүнгүүд

ОЛЗО ОРШО АБТААГҮЙ

Үнгэржэ байһан зунай бэлшээриин түрүүшын зарим тэды дүнгүүд дээрэ тогтожо хэлэбэл, харюусалгатай хаһа тэдэнэртэ балай хүнгэн байбагүй. Аймагай бүхы ажахынууд бүхы түрэлэй адууһа малаа хороохоор, олон малаа гарза хоролтодо оруулһаар зандаа байгаа. Мал ажалай продукци үйлэдбэрилхэ ба худалдаха хэмжээгээ дээшэлүүлжэ шадабагүй.

Бүдүүн болон шэмэтэ тэжээлээр ямараар хангагдаһанһаань, тэрэнээ гамтайгаар, эзэн ёһоор гаргашалһанһаань ерэхэ малай үбэлжэлгын хуби заяаниинь сэхэ дулдыдаха байна бшуу. Энэ талаар ямаршуу байдалтай байнаб гэхэдэ, аймагай бүхы малда дүн хамтадаа 340 тонно үбһэн, 9097 тонно силос, 1811 тонно сенаж бэлэдхэгдэбэ. Эдэ бүхыдөө нөөсэлэгдэһэн тэжээл условно малай толгой бүхэндэ тоолоходо, малай тоо толгой олошоруулха, һү, мяха элбэгээр үйлэдбэрилжэ абаха үндэһэн балай табигдаагүй гэжэ элиржэ үгэнэ. Ушар тиимэһээ ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, зооветмэргэжэлтэд харюусалгатай энэ хаһадаа мүнөөнһөө онсо анхаралаа хандуулха ёһотой.

Зунай бэлшээриин хаһа соо бүхы ажахынууд һайнаар хүдэлжэ шадабагүй. Шухала энэ кампани соо эмхидхэлэй хэдэн асуудалнууд дары шиидхэгдэхэ ёһотой байгаа. Зарим газарта холын бэлшээридэ хүдэлхэ хүнүүд олдоогүй. Малтаяа хүдөө гараһан хүнүүдтэй хэлсэн баталагдаагүй, салин түлбэриин, моральна, материальна урмашуулга гэхэ мэтэ хэмжээнүүдэй саг соогоо абтаагүй ушарнууд баһал дайралдаһан байна. Зарим ажахынуудай мал наһа наһаарнь, эмэ, эрээрнь илгагдажа, гүүртэнүүд болгогдонгүйгөөр зунай бэлшээридэ гаргагдаһаниинь элирүүлэгдээ. Үдэрэй гурим сахигдахагүй ушарнууд дайралдаа.

Зунай бэлшээридэ мүнөө жэлдэ бүхыдөө 3500 толгой элдэб түрэлэй мал гаргагдаһан байна. Тэрэ тоодо һаалиин 1678 үнеэн зуһалангууд дээрэ байлгагдаа.

"Зулгы һайхан зунай сагта ехэ һүн һаагдадаг" гэжэ хэлсэдэгынь баһал зүбтэй. Зунай бэлшээриин үедэ хямда сэнтэй продукци үйлэдбэрилэгдэдэг гээшэ ааб даа. Тэд энэ талаар мүртэй бариишатай үрэ дүн туйлагдабагүй. Һаамхай үнеэдээ һүниин сагта бэлшээхэ, нэмэлтэ ногоон тэжээлээр хангаха асуудалнууд шиидхэгдэнгүй үлөө. Мүнөө жэлдэ 1500 гаран гектар дээрэ ороохоной холисо таригдажа, һаалиин малда үгтэхэ байһан аад, сагай уларилһаа, тоно, түлишын дуталдаһанһаа боложо, һаянайл тэрэнь сабшагдажа, малда эдюулэгдэжэ захалба.

Һүүлэй жэлнүүдтэ сагай уларил малшадые үнгэрсэ "эрхэлүүлхээ" болинхой. Мүнөө жэлэй хабар ехэл хүйтөөр ерэжэ, ороойшог болотор саһан орожо, мал ажал эрхилэгшэдтэ бага бэшэ һаад ушаруулаа. Сагнай өөрынгөө эрхые абадаг.

Малшаднай арай-шамай үйлэдбэрилөө болоһон һү, мяхаяа тушааха аргагүй байшоо. Нэн түрүүн худалдан абалгын үнэ сэнгэй үшөөл доогуур байхадань, бэлэдхэлэй пунктнуудта продукци тушаагдаагүй, дэлгүүртэ сэхэ гаргажа наймаалагдаа. Олзо оршо мүртэй абтаагүй. Эдэ бүхы асуудалнуудта эртээнһээ анхархаар байгаа гэжэ һанагдана.

Н. ЮРЧИК,
"Прибайкалец" газетын редакциин таһагые даагша.

"Сахюурта"гэһэн гараар бэшэмэлэй журнал Сахюурта хадын нэрынь абажа мүндэлһэн түүхэтэй юм. Энэ үндэр хада хадаа нютаг соогоо, албата зонойнгоо дунда айхабтар ехэ удха шанартай. Урдандаа зон энэ хадын сахюур шулууе хэтээр шударан, ошо сасаруулжа, гал гуламтаяа абажа ябаһан ааб даа. Амидаралай гал үгэдэг сахюур шулуутай энэ хада нютагайнгаа зондо магтагдадаг, шүтэгдэдэг байха юм.

Саагуур холуур харагдан,
Сахюур шулуун ялардаг.
Ухаан бодолдо хадуутдан,
Уран шүлэгүүд түрэдэг.
Ошотог лэ юрыитнай
шулуун,
Оложо баясуулаг лэ
шүдэгтнай,
Бэлигтэй, эбтэйшье залуу
Бидэнэй шүлэгтэ
нүхэднай!

А. ЖАМБАЛОН.

"САХЮУРТА" ЖУРНАЛ - МАНАЙ АЙЛШАН

Манай Агын аймагай Сахюурта һууринһаа урган гараһан суутай, нэрэ солотой зон али олон юм ааб даа. Эрдэмтэдшье, сэрэгэй алба хаагшадшье. элдэб һалбаринуудай хүтэлбэрилэгшэдшье, уран зохёолшодшье, дуушадшье, хүгжэмшэдшье, хүдөө ажахын мэргэжэлтэдшье, журналистнуудшье эдэнэрэй дунда яһала бий.

Эдээниие иитэжэ юундэ тоолонобиб гэхэдэ, манай нютагта шог зутаада, ёгто үгэдэ дуратай, шүлэг, дуу зохёодог шадабаритай хүнүүд олоор урган гаранхай, аха, захатанайнгаа эхилһэн хэрэгые мүнөөшье амжалтатайгаар үргэлжэлүүлжэ ябаһан залуу үетэншье бии болонхой юм. Энэнь ехэл һайшаалтай.

* * *

ТЭРЭ ҮЕЫЕ ҺАНАН ДУРСАХАДАА...

ҮҮСХЭҺЭН ХЭРЭГНАЙ УРАГШАТАЙ БАЙГАА

Шүлэгүүдые, дуунуудые, зураглал, очеркнуудые, шог ёгто сценкэнүүдые бэшэхэ дуратай Сахюурта нютагай хүбүүд, басагадай үүсхэлээр нютаг дээрээ гараар бэшэмэл өөһэдынгөө журнал гаргадаг болохо гэжэ нэгэтэ бултадаа суглархадаа, шиидхэһэн байгаабди.

Агын нэгэдэхи дунда һургуулиин дэргэдэ байгуулагдаһан, суута уран зохёолшо Ж. Балданжабоной эмхидхэһэн "Булаг" гэжэ кружогто шаби ябахадаа хабаадалсадаг Д. Эрдынеев, Ц-Д. Цыденов, би гурбан энэ журналай эхи табиха гэһэн хүсэлөө элирхэйлжэ, нүхэдтөө хэлэхэдэмнай, нютагтаа бухгалтераар хүдэлдэг Б. Базаров, агроном мэргэжэлтэй Б. Гомбожапов, бухгалтер Б-М. Лодонов, багша Б-Н. Дамбиев, уран зураашан, мүнөө Буряад ороной Исток һууринда ажаһуудаг Д-Н. Цырендашиев, медицинскэ хүдэлмэришэн Ц. Цыденова, түрүүлэгшэ байһан Б. Дашижапов болон бусад халуучаар дэмжэжэ, манай эмхидхэһэн бүлэгэй гэшүүд тэрэ дарыдаа болоо һэн.

Дамби-Нима ахаймнай журналаймнай гадарыень шэмэглэн гоёохо, өөрөө шүлэгшье, шог ёгто сценкэнүүдыешье бэшэхэ, Балдан Базаров рассказ, очеркнуудые түүрээхэ, шүлэгүүдэй талаар хинан шалгадаг байһан Ц-Д. Цыденов болон бусадай хүсөөр журналайнгаа түрүүшэй номерыень 1961 ондо хэблэжэ гаргаһан түүхэтэйбди. Уран зохёолшод Ж. Балданжабон, Ц. Галсанов, Ц. Жамбалов, И. Желтаков гэхэ мэтэ дээдэ гарай гаргахые яһала оролдодог байгаабди.

Мүнөө болоод харахада, бүхыдөө арбаад гаран номер гаргагданхай юм. Тэдэнэй зариманиинь олдохоёшье болинхой. Журналайнгаа үлэһэн 6 номерыень нютагайнгаа дунда һургуулиин буряад хэлэнэй багшанар Должит Балдановна, Дугарма Батоболотовна, Бэлигма Баторовна гурбанда даалгажа үгөө һэмди. Нютагаймнай урган гаражa байһан залуу үетэн, һургуулиин шабинар мүнөө манай эрхилһэн хэрэгыемнай яһала урагшатай үргэлжэлүүлжэ ябаһандань баясажа байгшабди.

НҮХЭР ТУШАА ҺАЙХАН ҮГЭ

Гараар бэшэмэл "Сахюурта" гэжэ журнал эмхидхэгшэдэй нэгэн, харюусалгатайгаар хинан шалгадаг байһан, минии унаган хани нүхэр, мүнөө ажахыдаа хонишоноор хүдэлдэг Цыбендоржо Цыденов тухай танай газетын уншагшадта дурсан хөөрэхэ хүсэлэнтэйб. Энэ нүхэрни мүнөө жэлдэ тэбхэр 60 жэлэйнгээ ойе уран зохёолойнгоо эршэ соо тэмдэглэжэ ябана.

Хүдөө ажахын артелиин сээнтэр болохо Хүһөөшын дободо 1935 ондо Эрдэниин Цыденэй гэр бүлэдэ Цыбендоржо (нютагайнь нэрэ "Улаан хүбүүн") түрэһэн намтартай юм. Уг залгамжалха хүбүүн түрөө гэжэ ехээр хүхилдөөн болоһон юм аабза. Тэрэ үедэ хүдөегэй байдалай хэсүүхэн байһаниинь эли. Эсэгэнь модошо дарханаар хүдэлхэ: Тииһээ тиитэрээ Хойто-Агада модошо дархашуул, урашуул угаа олон байгаа юм.

Хүдөөгэй малшадай, дархашуулай үхибүүдэй борошогоор үндыхэ, үлэн, хооно нойтоор орхигдохо ушарай алил олон байһаниинь эли юм бээ. Цыбендоржо энэ юрьеэн соо эжынгээ хормойдо шагтагалдаһаар томо болоо. Эсэгынгээ зэр зэмсэг барижа, модо сабшаха мүртөө һалгай байһан юм.

Хоёр бишыхан колхоз ниилэжэ, Сахюртын бооридо сээнтэрээ хэһэн Сталинай нэрэмжэтэ колхоз ажабайдалаа түбхинүүлжэ, ажал хэрэгээ эрхилжэ эхилһэн түүхэтэй. Долоотой болоһон хүбүүн эндэ эхин һургуулиин богоно алхажа орохон байха юм. Тэрэ эхин һургуулида һурадаг болоходоо, бүхы дэбтэрнүүд соогоо гансал бухануудые зуража, маанад үетэнөө ехэл хүхеэгшэ бэлэй. Гэдэһээ үлдэхэдөө, бидэ, һургуулиин шабинар, бодхуултажа, Хойто Агаяа һайсахан ябагаар үгсэһэн байхабди.

Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай һүүлээрхи жэлнүүлтэ Цыбендоржо Урда Агын долоон жэлэй һургуули амжалтатай дүүргээд, Агын нэгэдэхи дунда һургуулида ороо һэн. Эндэл һуража байхадаа, багша-уран зохёолшо Жамьян Балданжабоной хүтэлбэрилдэг "Булаг" гэһэн кружогто эдэбхитэйгээр хабаадалсаа. Тиихэдэ Д. Эрдынеев, Ц. Цыденов, Б-Ж. Шагдаров, Агаһаа Сэсэг Дариева, һүдэнтэһөө Владимир Намсараев арба гаран хүйхэрнүүд өөһэд өөһэдынгөө зохёоһон шүлэгүүдээ бэе бэедээ уншалсадаг байгаабди.

Миниии нүхэр Москва хотын Горькийн нэрэмжэтэ литературна институдта шаби боложо орохо гэжэ байтараа гэнтэ ехээр үбшэлжэ болиһон юм даа. Һүүлээрнь тэрэ сэрэгэй албанда татагдаа. Цыбендоржо армидашье ябахадаа, гуурһан сааһан хоёрһоо оройдоошье таһараагүй. Бинь нүхэртөө нютаг нутынгаа һонииние элдэб эреэнээр матарлан бэшэхэдэм, харин унаган нүхэрни шадабаряал мүлихэл байгааш гэжэ харюу эльгээгшэ бэлэй.

Уран шүлэг дуран соогоо
зохёохо
Урман намда дүрлал
гээшэтэй жэшээтэй.
Гансал хүндэ хоёр дуранай
тохёохо
Газар дээрэ гайхал бэшэ
гээшэлтэй...

Сэрэгэй солдат элдэб хатууе үзэжэ, Эхэ ороноо, арад зоноо хамгаалха талаар ёһотойл хатуужал абадаг байна ха юм.

Уялгата албаяа дүүргэжэ ерээд, түрэл колхоздоо хүдэлөө. Агын хэлхеэ холбооной таһагай зууршалгаар тэрэ Хабаровскын хэлхеэ холбооной электротехникумдэ заочноор һуража, амжалтатай дүүргэһээр, аймагайнгаа АТС-тэ ажаллажа эхилһэн байна. Тэрэ үедэ элдэбын ушарнуудшье дайралдаа юм бээ. Тиихэдэ "Монтёр" гэһэн шүлэгөө толилуулжа, маанадтаа уншадаг бэлэй. Энэл үеэр колхозойнгоо радиоузел даажа абаба. Сэрэгэй алба хэжэ ябахадаа, Цыбендоржо нэгэдэхи классай мэргэжэлэй радист болоһон дээрэһээ энэ ажалдаа шунан ороо.

Жараад гаран онуудай үеэр олоной дундаһаа һунгагдажа, окрсоведэй депутадаар хоёр жэлдэ ябаһан байна. "Мир" колхозой эхин эмхиин комсомолой секретаряар олон жэлэй туршада хүдэлөө. "Агын үнэн" газетын редакцитай, илангаяа уран зохёолшо Цыдыд Жамбаловтай хани халуун холбоо барисаа тогтооһон байха юм. "Тэрээнтэй саашанхи харгыгаа хөөрэлдэдэг, юу хэ заалгадагшье байгааб" гэжэ тэрэ мүнөө аха нүхэр тухайгаа халуунаар дурсан һуудаг.

Һортогой ульгам
Һойлтотой уяатай байһан
Шүлэгөө эмээллэн
Шүдэрынь абажа мордохом.
Шүрэтэй һубаттал
Шэжэр мүнгөөр сайраһан
Шүүдэр соогуур
Шурьяса шамдаа зорихом.
Дуулыш минии аялгын
зэдэлэн дэбихые
Дуулим һүни дуутай аажам
байдалаар
Дура зүрхыемни ошон
галаар бадаргаал, -

гэжэ ажабайдалайнгаа гол удхые тобойсо харуулаад, 21 жэлэй хугасаа соо түрэл нютагтаа хонишоноор хүдэлжэ ябана. Олон үбэл, олон зунай һэлгэхые, орооһо таряанай элбэгжэхэ, хомордохые үзэжэл ябаһан хүн байха. Хуушаһан байра байдалтайшье һаа, Нарин гэжэ газарта хурьгадые яһала олоор түлжүүлээд байдаг юм.

Надя нүхэртэйгөө табан үринэрөө томо болгожо, бултыень хуби заяанайнь үргэн харгыдань гаргаа. Одоол жаргаха үедөө Цыбендоржо хани нүхэрөө алдажа, нилээд сохилтодо оробошье, ажабайдалаа алдаагүй мүнөөнэй энэ хүндэ сагые яһала амжалтатай дабажа ябана. Үхи хүүгэдынь, зээнэрынь эсэгэеэ эрьен ерэжэ байдаг. Абынгаа тулгуури болоһон хоёр хүбүүдынь мүнөө эсэгэтэеэ хамта хүдэлдэг болонхой. Хазаар мориёо унаһан, хуһан ургаяа һугабшалһан Цыбендоржо тэрэл зандаа булад гуурһаяа баринхай уран зохёолоо бэшэһээр.

Нютагай басаган хүгжэмшэн Сэсэг Лхамаева тэрээнэй шүлэгүүдтэнь хүгжэм зохёожо, дуун болгоходонь, Агын талын залуушуул тэрэнииень гоёор хангюурдадаг юм гэжэ нэмэхэдэ, болохол даа.

Ага нютагай урдаа хараха уран зохёолшодой тоодо унаган нүхэрни орохол ёһоороо ородог гэжэ би өөртөө баясан ябагшаб. "Сахюурта" гэһэн гар бэшэмэлэй журнал эмхидхэгшэдэй нэгэн Цыбендоржо Цыденов саашадаашье сааһан, гуурһан, урга гурбаяа эжэлүүлэн барижа, хойто үедөө мүнхын тэмдэг мандаа үлөөхэ байһандань батаар найданаб.

Б-Ж. ШАГДАРОВ,
"Сахюурта" журнал
эмхидхэгшэдэй нэгэн.

АХА НҮХЭДЭЙНГӨӨ ЭДЭБХИДЭ ТҮШЭГЛЭН...

Сахюурта нютагта уран хурим баян буряад хэлэндэ бэ[illegible] хошонгууща, зуғааша хүбүүн басагад олон даа. Тэдэнэй нэг[illegible] хүдөөгэй библиотекые даа[illegible] Цыбендоржо Цыденов залуушуулаа суглуулжа ура[illegible] зохёолой бүлэг байгуулаад, га[illegible] бэшэмэлэй журнал гаргадаг бол[illegible] гэжэ дурадхал оруулһан бай[illegible] юм. Тэрэниень залуу үетэ[illegible] һайшаажа, мүн колхозой правлени, партийна эхин эмхи[illegible] бюро ехээр сэгнэн дэмжэ[illegible] байгаа. Энэ уран зохёолы[illegible] бүлгэмэй түрүүшын гэшүүдэ[illegible] Дамбинима Цырендашиев, Ба[illegible] Гомбожапов, Цыбендоржо Цыденов, Цыбегмит Цыденов, Батомунко Лодонов, Бадма Базаров, Бата-Жаргал Шагдаров гэгшэд оробо. Журналаа гоёо шэмэглэхэ галаар редакторай Дамбинима Цырендашиев томилогдоо һэн.

Энэ бүлэгэй эмхидхэгшэ ажалда Ага нютагтаа мэдэжэ болоһон поэт Цыдыд Жамбалов уран зохёолшо Жамьян Балданжабон гэгшэд ехэ ур[illegible] сэгнэлтэ үгэжэ, тэдэнэртэ шинэ зохёохо арга дүримүүдые[illegible] рассказуудые, очеркнуудые, бишыхан новеллэнүүдые бэшэ[illegible] арганууудые, тэрэнэй байгуулалгануд тухай заалгаха хэшээлнүүдые үгэдэг байһан юм. Мүн уран зохёолшо Дорж[illegible] Эрдынеев нютаг дээрээ байгаа ажаллаха соогоо тэдэнэрэй хүдэлмэрэзнь ехэ һонирходо[illegible] үндэр сэгнэлтэ үгэдэг бэлэй.

Сахюуртын литературна уран зохёолой бүлэгэй гэшүүд мүнөө олон боложо байнхай. Шэнэ гэшүүдэй нэрэнүүдыень дурдаа болобол, Дугарма Батоболотова, Дарима Мажитова, Зинаида Цыдышова, Цыремжит Дондокова, Цыбен Нуралхаев, Аюр Анандаева, Цыпелма Батомункуева гэгшэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаа.

Жэшээлхэдэ, Д. Батоболотовагай бэшэһэн шүлэгүүд "Толон", "Буряад үнэн" газетэнүүдэй нюурнуудта үргэнөөр толилогдодог. Аха нүхэдэйнгөө эхилһэн эн[illegible] һайшаалта хэрэгые Сахюуртын дунда һургуулиин һурагшад, буряад хэлэнэй багшанар Бадмажапова Бигигма, Баторовнагай, Идамжапова Должит Балдановнагай хүтэлбэрдэ доро "Сахюурта" гэжэ буряад хэлэнэй ба литературна кружок хүдэлмэрээ эрхилдэг байха юм. Һурагшадай шүлэгүүд "Толон" газетын литературна [illegible] хуудаһануудта ходо толилогдодог. Энэ кружогой гэшүүд жэл бүрэй поэзиэй үүд Арсалан Жамбаловтай, Батажаргал Гармажаповтай, Батажаргал Шагдаровтай, Цыбендоржо Цыденовтэй зохёолсо уулзалганууудые үнгэрүүлэ[illegible] шүлэгүүдээ уншадаг, зүбшэдэг юм.

Баян буряад хэлэн дээрэ бардам түгэс удхатай шэнэ жэбэрлүүлэн баясуулмаар жэнхэни һайхан уг буряад хэлэн хүгжөөлсэмөөр шүлэг, дуунуудые, рассказуудые бэшэжэ, буряад хэлэнэйнгээ литературын алтан жасада багаханааршье һалгаа нэмэри оруулалсаха гэжэ тэ[illegible] кружогойхид ажалаа эмхидхэ[illegible] ябуулна.

Д. ИДАМЖАПОВА,
Сахюуртын дунда
һургуулиин буряад хэлэнэй
багша, "Сахюурта"
журналай ахамад редактор.

бэшэмэл журналай эдэбхитэдэй дэбтэрнүүдhээ

Баир Гомбожапов

НЮТАГАЙМ НЭРЭНҮҮД

Нютаг соом нэрэтэ газарнууд олон даа:
Нарhан үндэр, Дэлжээн, ехэ бага Амхануд...
Нютагайхим тэдэндээ түшэдэг юм даа,
Номдаашье урин даа, Сахюуртым нэрэнүүд.
Модон бобоон хүндынүүд гээд,
Шогложо нэрлэhэн бэшэ гээ.
Залгаа саашаа хабтайна нэмжээрэн,
Зала хизааргүй Яхууна ногоорно.
Хада ехэтэ Хэрэгүүд жэрылдэнэ түгэлдэр,
Хатан Балжаанаа үдэшэжэ байhаншуу,
Хоорондонь ташаагаа тулаhан Дашабалбар
"Хайшалбаш?" гээд үдэшэн гараhаншуу.
Хабруухын уршалаанууд аниб шабхаг гэлдэн,
Гуталые өөдэ даллаhан мэтэ харагдана.
Дээрэ, баруугаар үргэн сээжэеэ сэлижэ,
Дорготын үндэр "наашаагыш" гэhэндэл үзэгдэнэ.
Сахюур шулуугаар сагаалхилжа байhан
Сахюурта уулын хормой түшэhэн,
Энэ эсэгымни энхэ амгалан hууhан,
Энхэ нютагайм нэрэнүүд хэтэдээ hайхан.

1963 он.

НАМАРАЙ БАЙГААЛИ

Намжар сэнгүү зун ошожо,
Намар баhал ерэбэл.
Набша намаа хагдаржа,
Наранай үнгөөр харагдана.
Баруун тээшээ харыш — ой модон,
Зүүн тээшээ харыш — тала дайда,
Хойшоо харыш — хада гүбээ,
Урагшаа харыш — таряан.
Эндэш, тэндэш байгаалимнай
Алтан шараар харагдана.
Эндэш, тэндэш "алтан" хэбтэнэ
Ишэл баян минии нютаг.

ДЫНСЫМА ЦЫЦЫКОВА,
9-дэхи классай hурагша.
1993 он.

ЭРБЭЭХЭЙ

Эрпэ зунай сагта
Эрбээхэй ниидэжэ эхилдэг.
Элдэб сэсэгэй үнгэтэй
Эреэлжэлэн харагдадаг байгаалида.
Гоёшоон барин намнахадам
Гартам орожо үгэдэггүй.
Далияа дэбин сэсэг дээрэ
Дээрэлхүү янзаар hуудаг лэ.
Үнгын гоё будагуудаар
Угалзатуулан шэрдэhэн хубсаhатай
Үлэм hайхан дангинадал
Үргэлжэ харагдадаг урдамни.

ДАМДИН БАЛДОРЖИЕВ,
7-дохи классай hурагша.
1993 он.

Цыбикмит ЦЫДЕНОВА

НҮХЭР БАСАГАНДАА...

Хоюулан гоёор хөөрэлдэдэг
Хани нүхэд бэлэйбди.
Харьковта hурахабди гээд
Хайратайхан нүхэрни хэлэдэг hэн.
Айдархан ганса нүхэрни
Айлайхи боложо түбхинэшоол.
Аяар холо ошоогүй,
Аюшынгаа бэри болошоол.
Хүлисэ намайгаа, нүхэрни.
Хэтын жаргал үреэгээд,
Холын город Харьков
Хоёр хоноод гарахамни.
1961 он.

АБАЙ ГЭСЭРТЭ ЗОРЮУЛНАБ

Тэрэ үни сагта
Түрэл буряад дайдым
Түүрээхэдэжэ бууhан
Абай Гэсэр!
Буряадхан зондом суурхаhан
Баруун ехэ тэнгэриhээ
Баталгатай эльгээгдэhэн
Абай Гэсэр!
Алтан шарахан номоёо
Арахан нюргандаа агаhан
Арьяатаниие hүрдөөhэн
Абай Гэсэр!
Арюун элдин дайдыем
Агта hайхан хүлэгөөр
Аршалхадажа байhан
Абай Гэсэр!
Хангай hайхан дайдаяа
Ханилhан гурбан хатадтаяа
Хамгаалхадажа hууhан
Абай Гэсэр!
Бүгэдэхэн арадтаа hайшаагдаhан
Булган хиисхүүр малгай
Буулгахадажа үмдэhэн
Абай Гэсэр!
Элдэн Буряад орондом
Эсэгэ малаан тэнгэриhээ
Эльгээгдэжэ ерэhэн
Абай Гэсэр!

ДАРИМА МАЖИТОВА.
1993 он.

"Сахюурта" журнал эмхидхэгшэдэй нэгэн Б-Ж. ШАГДАРОВ.

Цыбендоржи ЦЫДЕНОВ

ОМОГОРХОЁЛ

Харана гүт,
тэнгэридэ Үүрэй солбониие?
Харанхы hүниие
хаха зүhэн ялбайнал...
Одоо холо,
олон миллион километртэ
Ондоо түби
ошотон сасаржа байнал.
Тэрэмнай юунтэйшье
тэнсүүлэшэгүй зам гээшэ.
Тэргэ шаргаар
түмэн жэлэй ябадал...
Теэд
бүгэдэ
омогорхоёл -
тэрээн тээшэ
Сахилгаан хурдаар
станцимнай ниидэн ябаная!
Омогорхоёл -
тэрэмнай манай
совет орон ха юм.
Оюун бэлигтэ
эрдэмтэдтээ баярые хүргэеь.
Огторгойhоо сааша
оёоргүй гүнзэгы замбуулинаар
Ошоод ерэхэ
онгосо бүтээхыень хүсэел!

Батомунко ЛОДОНОВ.

ЭХЭ НЮТАГНИ...

Ульгам нюдөөрөө
уудалан харанаб
нютагаа
hонор шэхээрээ
hонирхон шагнанаб
нүхэдөө.
Уужам налуу
Урда-Агаяа
үтсэхэдэм,
Хангил хадата
Хойто Агаяршье
яоахадам,
Агын нугаар
атар малнууд
тэниин,
Хотогор Нууртаар
хоний hүрэг
нэбшын,
Тала гүбөө-
таряан далай
долгилоод,
Сээжэ дүүрэн
сэдьхэл зүрхым
баясуулна.
Энэш минии
эхэ түрэhэн
нютаг,
Эндэш бүтээдэ
үетэн нүхэд,
залуушуул.
Аймаг соогоо,
артель дээрээ
суутай
Эрхим хонишод,
эрхим малшад
олон юм.

1962 он.

Балдан Базаров

ҮГЛӨӨГҮҮР

(рассказ)

Энэ колхозой дүрбэн зуугаад гэрлүүд намайе, юрэдөөл, ёhо үнүүлжэ hунгаа бэшэ ха юм гэжэ панахатайгаа сасуу Доржо ута харайн бодожо, эргэхэнөөр хубсалаад, ханада үлөөтэй хазаар бариhаар, гэнишэа даб гэн гарашаба.

Сээжэ дүүрэн амилмаар мэтэр hайхан агаартай Сахюуртын сагаан нуур шадар гэрэ зуура жэн балай. Энэ ногоон байдалые элдэб янзын ганай шубуудай абяан сонсолжэ байhандал үзэгдэхэ юм. Уданшьегүй Айрагай хүрэгшэй ара духаар сэлмэг зергал наран бултайжа, альган дээрэ гартаhандал бүхы хорондо эдшээ сасажа эхилнэ. Ааглаад харахада, Бэлшэрэй сагаан нуурай хойто талада хоёр-гурбан моридой яаралгүй бэшэжэ ябахань обёорогдобо. Нуурдаа дээрэ барбайжа харагдаха юмэн балай угы, юрэ бусын ангалан байдал тогтоhон байдаг. Дүтэлhеер ябатараа, ааг саашань харахадань, Айрай урда эрьедэ нэгэ бэшэрхэн хара юумэн бии болоод ирхибэ.

Зай, энэмнай юун харагдаба гээшэб. Үдэшын бургууhа, батаганаанhаа эжэлhээ таhараад үлэшэhэн үхэр мал гү, али одоол хорюултай сагые мэдэрэнгүй хулгайгаар галуу, нутаhадые буудахаяа отожо hууhан ёhотойл браконьер-ангуушадтай ушарба гүб гээд hанахадань, Доржын досоонь хүйтэ Даагаад абана. Энэшни намайе магад юу бэдэрнэб гэжэ муу hанаад, эддэб муу юумэ хэжэрхихээ байнагүй хаяа гээд бодолгодо абтана. Доржын хүл бүри хүнгэдөөд, хоолойгоо хэды удаа дэмы заhасагаагаад, иишэ-тиишээ эрьелдэжэ, гартаа баряад ябаhан хазаараа хангируулжа hэжэрээд, урагшаа түргэхэн алхалба.

Дүтэлхэ бүреэ Доржын досоонь hалганажа, зүрхэниинь түшэгэнэжэ эхилбэ. Хэрбээ шинии үнэхөөрөө "отууршан" hуугаа hаашни, миинтээр орхихогүйб, хэрбээ юрэ хэрэгээр ябаhан байгаа hаашыи, яаха hэмбиб. Иимэ эртэ нэгэл маатай хүн байгаа ёhотой гэжэ бодоно.

Тэрээндэ дүтэлхэ бүринь хүн хэбэртэй болоно. Ямар нэгэ нэтэрүү, Доржоhоо болохо юумэнhээ бард гэхэгүй янзатай, юуб даа шагаашаhан, томо хуягтай пулемёт тодхонхой, hүрэг шубуудай дэрд гээд ниидэхэ, hуухада угтуулжа хяргажархихаар бэлэн байhан мэтэ аад, ямаршье сэмэгэн урагшаа ёрбойжо харагданагүй.

Теэд бэшэ иимэ түхэлтэй юун байха болоноб?

Доржо хүбүүн хори хүрэтэрөө иигэжэ юумэ адаглажа, шагаажа, шүүжэ балай үзөөгүй ха юм. Гансал энэ үглөөгүүр иимэ ушартай түрүүшынхээ тохёолдохо баатай болобо бшуу.

Доржын алхалха бүринь тэрэ хүн ехэл мэгдэжэ байжа, урдаа байhан хабтагар юумэн руугаа hарбагашана. "Яажа байна гээшэб? hэмээхэн hомолоод лэ абяагүйхэнөөр hүргэжэл байна бэшэ аабза",—гээд Доржо hэжэглээд абана.

Хорёод алхам болоходонь, тэрэ хүн гэнтэ Доржо тээшэ эрьелдээд харахадань, нюдэндөө шэлтэй, толгой нюсэгэн, дулаахан хамсыгүй фуфайка үмдэнхэй, сомсойжо hуунхай, гартаа баряад, табаг соohоо юумэ эдижэ байhандал, үнгын шэрэ түрхижэрхиhэн, уга сагаан биирэ гартаа бариhан Очир аха зураг зуража hуубал даа.

"Татхай, энэмни юун гээшэб, иимэ ангуушан байдаг юм аал"—гэжэ зайн галда сохюулhан мэтээр ехээр сошоhон, "энэ эртэ юу хэжэ hуунат, ямар баалалта болоод эртэлээбта?—гэжэ Доржо хүбүүн бахардаhандаа, хүсэд ойлгомторгүйгөөр асуужархиба.

Очир аха урдаhаань халта миhэд гээд:"Ши өөрөө энэ эртэ хаана ошожо ябанаш?"—гэжэ hөөргэдэн асууна.

—Үгы даа, юрэдөөл, морёо бэдэржэ ябаhаар энэ хүрэжэ ерэбэ хаб. Теэд энэ руу моримнишье үгы хэбэртэй. Балай харагданагүй,—гээд тэрэ энеэн харюусаба.

—Очир аха, битнай тандаа үнэнөө хэлэhүүб даа. Би байгаалиин баялигые сахиха комиссиин гэшүүн болгогдожо, колхознигуудай ниитын суглаан дээрэ hунгагдаhан хүн хадаа энэ үглөөгүүр дежурлахаяа гараа hэм. Хүнэй харахада, хазаар бариhан моришон хэбэртэй ябанаб. Ниитын гурим эбдэжэ, бэлэн мүртэйгөөр "олзо" бэдэрээшэн ябуужан гэжэ hонирхоноб,—гэжэ Доржо тэрэ дороо үнэнөө ахадаа хөөрэжэ үгэбэ.

—Теэд, зүбшөөлгүй hууhан намайе hунаахашни гү?—гээд Очир аха маhагашан, шоглоод абаха зуураа—болоол даа, зүб лэ ябанаш. Ниитын найдабари гээшэмнай яаха аргагүй ехэ харюусалгатай уялга ха юм. Тиигээдшье браконьернүүдтэй шангаханаар тэмсэхэ ёhотой. Тиигэжэ ябахадаа, байгаалиингаа баялигуудые хамгаалалсажа ябана гээшэш. Бишни энэ үглөөнэй пейзаж зуража, нютагайнгаа нэрэ алдарыень шадалайнгаа зэргээр үргэлсэхэ hаналтай ябаналби. Таанад, ургажа ябаhан залуу үетэн, манайнгаа хэжэ, бэелүүлжэ ябаhан хэрэгыемнай халан абаад, ниитын гурим нангинаар сахилсахаhаа гадна нютаг нугаяа арга шадал соогоо магталсажа, суурхуулхал гэжэ оролдохо ёhотойт,—гэжэ аха нүхэрэйнгөө удхалан хэлэхэдэнь, Доржын досоо улам зоригжожо:—Зүб лэ хэлэнэт. Очир аха танай захиhан захяаетнай оройдоошье мартахагүйбди,—гээд тэрэ нуур дээгүүр шэртэн хараа hэн...

1961 он.

Энэ хуудаhа манай газетын тусхай корреспондент Сахюурта нютагта тоонтотой Дарма Дондоков бэлдэбэ.

Чингис хаан тухай тобшо тайлбари толи

(Үргэлжэлэл. Эхиниинь сентябриин 5,6,7,8,12,13,14,15,19,21,22,26-най дугаарнуудта).

МЭНЛИГ ЭСЭГЭ—Мэнлиг хонхотоной Чарха үбгэнэй хүбүүн бэлэй.

Тэмүүжэнэй юһэн наһатай байхада, Есүүхэй баатар тэрэниие Дай сэсэнэйдэ орхижо, бусаха замдаа татаарнуудта хорлогдожо, гэртээ хүрөөд, улам дорой болоходоо, үгүүлһэн гэхэ: "Зосоомни ехэ муу байна. Зэргэлээд, хэн дүтэ байнаб?"—гэхэдэнь: "Хонхотоной Чарха үбгэнэй хүбүүн Мэнлиг байнаб",—гэбэ. Тиихэдэнь тэрээндэ Есүүхэй хэлэбэ: "Мэнлигни! Манай хүүгэд бага балшар байна. Би Тэмүүжэн хүбүүгээ хүргөөд, бусаха замдаа татаар иргэндэ хорлогдобоб. Доторни муу байна. Нялха хосорһон дүүнэрээ, бэлбэһэн бэринэрээ асархаяал ши мэдэ. Тэмүүжэн хүбүүемни хурданаар ябаад, абажа ерэ",—гэжэ үгэлөөд, наһаншаа нүгшэбэ.

Тиихэдэнь Мэнлиг эсэгэ хурдан ябажа, Тэмүүжэниие абажа ерэнэ. Тэрээнһээ хойшо Мэнлиг Есүүхэй баатарай гэр шадар байрлажа, Өөлэн эхын түшэг боложо байһан юм.

Есүүхэй баатарай наһа бараханай хойно Тэмүүжэнэй эхэ Өөлэн үхинтэй Мэнлиг ниилэн һуугаа гэжэ Тоссоной зохёолдо бэшэгдэнхэй. Гэбэшье энэнь тодорхой баримтагүй юм. Ушар юуб гэхэдэ, аха дүү Тайчуудай бэлбэһэн Өөлэн үхиниие ехэ, бага хүбүүдтэйнь орхин нүүхэдэнь, Мэнлиг эсэгэшье айл үрхэеэ һалгаажа, нүүлсэһэн гэдэг.

1190 ондо Далан Балжууд гэдэг газарта болоһон Арбан гурбан гарай байлдаанай һүүлдэ Жамухын захиргаан доро байһан Уруудын Жүрчид, Мангуудын Хуйлдар гэгшэд аймагаа ударидан, мүн Хонхотоной Мэнлиг эсэгэ долоон хүбүүдээ дахуулан, Чингис хааанда ниилэн ерэһэн байна. Эдэнэрэй ерэһэндэ Чингис хаан баясажа, Ононой шутыда ехэ хурим найр хэһэн юм.

Харагшан гахай жэлдэ гэхэ гү, али 1203 оной хабар Жамуха, Нялха Сэнгүм гэгшэд нюуса хэлсээ хэжэ ниилэн, Чингисые барижа абаха арга зохёохыень, тэдэнэр Чаур-бэхиие гуйһан байна. Тиихэдээ багалзуур эдихыень урижа ерүүлээд, бариха гэжэ шиидэбэ.

Чингис хаан уряал абаад, арбан хүнтэй харгыдаа ябаха зуураа Мэнлиг эсэгын гэртэ хоноходонь, тэрэ хэлэбэ: "Чаур-бэхиие гуйхада, бидэниие доромжолжо үгөөгүй бэлэй. Теэд тэдэнэр яаһан түргэн эрьежэ, багалзуур эдюулхээр уриха болобоб? Бүри һая ехэрхэжэ байһан аад, яахадаа гэнтэ эрьежэ, үгэе гэжэ уриха болобоб. Ямар сэдьхэлээр уриһыень ухаалжа бодохо хэрэгтэй".

"Хабар боложо, бидэнэй адуун туранхай байна. Адуугаа тэбээрүүлхэ гэжэ шалтаг эльгээе",—гэжэ хэлээд, Чингис хаан Мэнлиг эсэгын гэрһээ гэртээ бусаба. Тиигэжэ Мэнлиг эсэгэ Чингис хааниие зайлашагүй аюулһаа абарһан юм.

1206 ондо Чингис Монголой нэгэдэһэн уласай хаан болоод, габьяатай хүнүүдые шагнахадаа, Мэнлиг эсэгын аша туһые магтан, илангаяа Ван хаан, Сэнгүмэй нюуса хэлсээнүүдые элишэлһэн тухай дурдажа, тэрэниие түрүүн һуудалда һуулгажа, он бүри осолдохогүй, һара бүри һаатахагүй һайшаал шагнал үгэжэ байя гэжэ зарлиг буулгаба.

Тиихэдээ Чингис хаанай Мэнлиг эсэгэдэ хэлэһэниинь:

Түрэхэдэ түрэлсэһэн,
Торниходо торнилсоһон
Үлзы хутагта шинии
Аша туһашни
Шармайлта ехэтэй бэлэй.

Мүн ерэн табан хүниие мянгатын ноёд болгоходоо, эгээл түрүүндэ Мэнлиг эсэгын нэрые дурдаба. Гадна Мэнлиг эсэгын урагайхидыешье мүн лэ үндэр албан тушаалда табиһан юм. Тэрэнэй хүбүүн Хөхөчүгые түрын заарин болгожо, мүн түрэлэйнь хүбүүн Их Нэгүрингые түмэн хэшэгтэнэй мянган хүнэй захирагшаар томилбо. Баһа нэгэ хүбүүн Толон Чэрбинь мянганай ноён байһан юм.

Гэбэшье Мэнлигэй хүбүүн Хөхөчү Чингис хаантай эсэргүүсэлдэһэн ушарһаа амияа табиһан байна. Тиихэдээ Чингис хаан Мэнлиг эсэгэдэ хэлэбэ: "Хүбүүдэйнгээ абари зангые буруугаар ударидан, бидэнтэй тэмсэхые бодожо ябаһаар, таанад Тэб Тэнгэриин толгойдо хүрэбэт. Дээгүүр зангаа татаад байбалтнай, Мэнлиг эсэгын урагтай хэн тэнсэхэ бэлэй".

Энээнһээ бодоод үзэхэдэ, Мэнлиг эсэгын хүргэһэн туһые Чингис хаанай хэды шэнээн хүндэлжэ байһаниинь харагдана.

Н

НАХУ БАЯН—Чингис хаанай анханай нүхэр, алдарта жанжин Боорчиин эсэгэнь Наху баян гэжэ нэрэтэй баян хүн байгаа. Наху баянай дээдэ үтынь Чингис хаанай алтан урагай изагуур угсаатанда хабаатай байгаа. Чингис хаанай бага наһандаа Сэнгүр горхоной Хүхэ-Нуурта нютаглажа байхада, Жүрхин аймагай хүн Чингисэй найман шаргал мориие дээрмэдэжэ ошоходонь, хойноһоонь нэхэжэ ябаха замдаа олон адуунда хүрэхэдэнь, нэгэ габшагай хүбүүн гүүгээ һаажа байба. Хэрэг ушараа хэлэхэдэнь, тэрэ хамта ябалсан, агта моридоо эрьюулэн абахадань, үлэмжэ ехээр туһалжа нүхэсэбэ. Энэ ушараар найр хэжэ танилсуулһан эсэгэнь Наху баян гэдэг хүн байгаа.

Моридоо тэхэрюулэн бусахадань, Наху баян иигэжэ захиба: "Хоёр залуушуул энээнһээ хойшо һайханаар нүхэсэгты. Бэе бэеэ бү орхигты". Тиихэдэнь Боорчи Чингистэ нэгэ хурьга алажа, хүнэһэн болгожо, ганзагалан үгөөд, мориндонь ашажа ябуулба.

Тэрэ сагһаа хойшо Боорчи Чингисэй дэргэдэхи һүүдэр шэнги һалангүй, саг үргэлжэ хамта ябажа, монгол обогтониие нэгэдхэжэ, гүрэн түрэ байгуулхаһаа гадна, гадаадада хэһэн олон дайнда ябалсажа, Монгол уласай түрын түшэг, Чингисэй алтан урагые хамгаалагша, үнэн нүхэрынь боложо, түүхэдэ мүнхэрһэн юм.

Наху баян Хиад боржигин удамтай, үе дамжан ерэһэн баян хүн байгаа. Тэрэ холын бодолтой, андын ёһые хүндэлдэг, хү танидаг хүн байгаа. Тиимэ ушарһаа Боорчиин Чингисэй хэрэгые бүтээлсэжэ ябахада, далда талархан дэмжэжэ байдаг һэн. Тиимэһээ Наху баянай тэрэ сагта монгол обог аймагые нэгэдхэжэ, нэгэн гүрэн улас болгохые дэмжэжэ байһаниие ень харанабди.

Тиигээдшье Наху баянай удам судар, һайн хүнэй буянаар үеын үедэ мүнхэржэ, түүхэ шастирта хадагалагдан үлэһэн байна. Хожом Хубилай хаанай үедэ Чингисэй онго тахилгые бии болгоходо, тэрэнэй хамагай үнэншэ, ахамад жанжинууд болохо Боорчи Мухулай хоёрой удамаар Богдо эзэнэй онгониие сахюулан һуулгаһаниинь мүнөөнэй Үбэр Монголой эзэн хорооной 500 шара дархад гэршэлнэ.

Боорчи ноёной ахамад хүбүүн Ухаанта мэргэн Угтаа Очир, хоёрдохи хүбүүн Чин хэшээлдэ Мэргэн тайжа Эгэлэн, гурбадахи хүбүүн Ойбилэгт зэргын ноёд Наху баянай үри саданар болоно.

НАЯА НОЁН—Тайчуудай иргэнэй Нюсэгэн Бааринай шэрээтэ үбгэнэй хүбүүн. Чингис хаанай Тайчуудтай байлдахада, тэрэнэй талада орожо, хаан эзэн Таргудай Хирилтугиие эсэгэ эхэ хоёртоёо хамта барижа, абажа ерэбэ. Тиигээд хэлэһэниинь:

—Одоо Таргудай Хирилтугиие эндэһээ табижа бусаагаад, бидэ Чингис хаанда бэеэрээ ошожо, иигэжэ хэлэе: "Бидэ Чингис хаан шамда хүсэеэ үгэхэеэ ерээбди. Бидэ Таргудайе баряад, ерэжэ ябатараа, хаан эзэнээ хариин хүндэ яажа барижа үгэхэ бэ гэжэ түбэгшээгээд, замдаа табижа бусаагаад, өөһэдөө таниие һүзэглэн дахахаяа ерээбди,—гэжэ хэлэе гэжэ Наяагай хэлэхэдэнь, эсэгэ хүбүүд зүбшөөжэ, Таргудай Хирилтугиие Хутухул нутаһаа табижа ябуулба. Шэрээтэ үбгэнэй хоёр хүбүүдээ дахуулжа, Чингис хаанда ерээд, дээрэхи үгэнүүдые хэлэхэдэнь, Чингис хаан:

Хаан эзэн Таргудайе
Халдажа абажа ерэһэн
һаатнай,
Хаандаа халдаһан
Харша арадта
Этигэжэ болохогүй тула
Харин таанадые
Хамаатан саданарые
Хамта алаха байгаа.
Хаан эзэнээ хайрлаһан
Халуун сэдьхэлтнай
Харин зүб"—

гээд эсэгэ хүбүүдые үршөөбэ.

Наяа ноён Хулан хатаниие Чингис хаанда сэбэр арюунаар хүргэн ерэжэ, этигэлтэй болоһон байна. Наяа ноён түбэй түмэнэй захирагша байгаа.

НУУР БАЙТ БАЙЛДАХА АРГА —Чингис хаан энэ аргые Хэрээдэй Ван хааниие бүһэлэн усадхаха байлдаанда хэрэглэһэн байна. Дайсаниие зорюута хууран мэхэлжэ, хүсыень задаруулан һалгаажа, хэһэглэн усадхаха гэһэн болоно. Энэ арга үсөөн хүсөөр олониие дараха гү, али нуур мэтэ жагсаалаар дайсанай далай мэтэ сэрэгые бүһэлэн усадхажа шададаг байна.

О

ОЮУН ТҮЛХЮУР—"Оюун түлхюур" гэжэ нэрэтэй шүлэглэһэн һургаал Чингисэй бэлиг һургаалтай адли шанарай зохёол болон XIII зуун жэлэй үеһөө уламжалан ерэһэн байна.

Энэ зохёолые Чингис хаан зохёоһон гэһэн домогшье байдаг.

Эртэ урда сагта богдо Чингисэй зохёоһон түүхын бэшэгые гэхэ гү, али шастирые нэгэ бага һануулхын ушар хадаа:

Эзэд хаантан, олониие
хуряаха гэбэл, туһа үгэ,
Осолгүй ябаха гэбэл,
түшэмэдөө үргэ,
Агуу хүсэеэ ехэдхэхэ гэбэл,
сэрэгээ асара,
Удам сула жаргаха гэбэл,
эбээ хэшээ.
Үдэр ябаһан ябадалаа
һүниндөө шүүгты,
Эшхэбтэр гэмтэ ябадалые
заһажа орхигты.
Олоной дунда үгээ бүхэлэ,
Гансаараа һуухадаа,
сэдьхэлээ шэнжэлэ...

Чингис хаан зарлиг болгон, һурган хэлэнэ:

Түрын эзэн хаан мэргэн сэсэн
болбол,
Түрэ ёһон түбшэн байбал,
Түрэһэн эсэгэ, эхэ бүтэн
болбол,
Түрэлдэһэн аха, дүү түгэс
болбол,
Түрэ ёһон шалтагаа мэдэхэ
түшэмэдтэй болбол,
Хархис дайсаниие дараха
сэрэгтэй болбол,
Түмэн бидэнэй хүүгэд, аша
үри мэндэ байбал,
Дэлхэйн эрхэтэ мүнхэ
тэнгэри аршалха болбол—
Тэнсэлгүй ехэ жаргал тэрэ
байна.

Гадна энэ юртэмсэ дээрэ амидархадаа, хүн бүхэнэй һанажа ябахада зохисотой олон һайхан - һургаалнуу оруулагданхай.

Хори гушан хүн болобо
зе эбгүй байгаа
Эбдэрхэй хорёо мэтэ хэ
Хоёр хүншье эбтэй байна

Түмэр хорёо мэтэ бэхи.
Тэмсэхэ дайсанда шуһаа
үзүүл
Үһөөтэ хүндэ муугаа бү
үзүүл

"Оюун түлхюур" гэдэг зохёол монголшуудай дундаеа дэлгэрһэн ушарһаа арадай хубисхалай урдашье, хойношо хүн бүхэниие хүмүүжүүлэ һургаал боложо үгэһэн байна.

Олон бэшээшэнэрэй гаргаа дамжан буулгагдаха үедөө тэрэ саг үеын амисхаал эли тодорхой харагдана.

"Лама хүнэй эд малда бү
хуриса"
"Бурханай шажанда ами
таби"

гэхэ зэргын һургаалнуу нилээд хожомой сагта оруулагдаһан байна.

Ө

ӨГЭДЭЙ (1186-1241)—Чингис хаанай ехэ хатан Бөртэһэн түрэһэн гурбадахи хүбүүн. Чингис хаанай удаа Өгэдэй монголой ехэ хаан болоһон байна. Эсэгэ Чингисэйн амиды байхада, Өгэдэй хаанай сэрэгтэй байлдан, шархатаһан юм. Гадна Алтан уластай, Хорезмтэй хэһэн дайнда сэрэг ударидан оролсоһон байна.

Өгэдэй багаһаа хойшо ухаалиг, уян зөөлэн сэдьхэлтэй, үнэн шударгы, зарлаг журамтай, юумэнэй ушар удаа олохые эрмэлзэдэг, үзэг бэшэ мэдэдэг байһан юм. Тиимэ ушарһаа гурбан хүбүүдэйнгээ Хорезмые эзэлхэ дайнда бее даан мордоходоо:

—Бидэ хэнэйнгээ үгөөр ябахабибди?—гэжэ хүбүүдэйнгээ асуухада, Чингис хаан:

—Өгэдэйн үгөөр ябагты,—гэжэ зарлиг буулгаһан байна.

Чингисэй удаа Монголой ёхэ хаанай орон шэрээе ахамад хүбүүн Зучи залгамжалха ёһотой байгаа. Теэд Зучи Бөртэ хатанай мэргидүүдтэ олзологдоо байхадаа, гэдэһэн соо олоо ерэһэн хүбүүн гэжэ Чингисэй алтан урагайхидта шоодборилогдодог байгаа.

Хоёрдохи хүбүүн Цагадай болбол дошхон шэрүүн абари зантай хүн байгаа. Тэрэниие хаанай дэмжэхэ гэбэл, Зучи баһа зүбшөөрхэгүй байгаа. Тиимэһээ гурбадахи хүбүүн Өгэдэйе ехэ хаанай орон шэрээе залгамжалуулха гэжэ Чингис хаан өөрөө шиидхэһэн байна. Энэ хэрэг Дунда Азиие байлдан абахын урда тээ болоһон юм.

Монголһоо
Д.БАЛЬЖИНИМАЕВ
оршуулба

(Үргэлжэлэлынь хожом гараха).

"МАНАСАЙ" - 1000 жэл

...ондо hамгантаяа суггаа ...Хуль нуур дээрэ амараа ...Тиихэдээ сүлөөтэй сагтаа соёл ...ой ...ой ...ородоор, искусствоор ...одог hэм. Хэлэ болон ...ура шэнжэлэлгын институтта ошодог ...

...Эгэтэ минии нүхэр, профессор Кудайбергенов ...ай "айхабтар ехэ ...ралгай танилсуулхаб гэжэ ...ө угэбэ гээшэ. Тиигэжэ ...ө нюдэнэй урда шалаhаа ...ө хурэтэр ябталаатай ехэ гар ...ө харагдаа бэлэй. Тэдэ ...ө бэшэгүүд революциин ...ые, хойтошье жэлнүүдтэ ...улагдаhан байгаа.

...ө хүүн тэрэ таhалга соо ...ө эрэхэдээ, киргиз арадай ...ө зохёолоор суглуулагдаhан ...ө материалнуудаа эндэ ...ааатай байдаг ха юм гэжэ ...ө бэлэйб. Тоэд тэрэмни ...ө бэшэ байшаба. Аман ...ой таhагые даагшын ...ай гансал "Манаста" ...ай гар бэшэгүүд гээшэ" ...ө хэлэхэдэнь, үнэншэхэнь ...ө байгаа hэн. Ушар юуб ...ө, би олон жэлэй туршада ...адай ниитын эрдэмэй институтта хүдэлхэдөө, "Гэсэртэ" хабаатай буряад, ...ө вариантнуудые бултыень ...ө шэнжэлэн үзэhэн байгаа ...ө.

Казах, киргиз арадуудай аман ...ө шэнжэлэлгэ үни урдын ...ө юм. Бүри революциин урда тээ "Манас" эпос шэнжэлхэ хэрэгтэ элитэ эрдэмтэд Чокан Валиханов, В. Радлов, Г. Потанин, П. Мелиоранский, Абу Диваев болон бусад тон ехэ хубитаяа оруулhан байна.

Удаань совет засагай үедэ "Манас" шэнжэлхэ хэрэгтэ суута казах уран зохёолшо Мухтар Ауэзов олон жэлээ зорюулаа. Тэрэ 1935 ондо "Манас" тухай түрүүшынгээ ехэ шэнжэлгэ хэблүүлэн гаргаа бэлэй.

Мухтар Ауэзовэй hүүлээр поэт, шүүмжэлэгшэ Кажыгалы Жумалиев, түүхын эрдэмтэн А. Маргулан гэгшэд агуу эпосые шэнжэлжэ эхилhэн юм.

"Манас" эпос хадаа өөрынгөө хэмжүүрээр Баруун болон Зүүн оронуудай олон тоото элитэ поэмэнүүдhээ hураггүй ехэ. Мүн энэл эпостэ тэрэнэй хубүүн Семетей, аша хубүүн Сейтек тухай ехэ хэмжүүрэй поэмэнүүд оролсодог.

Тиигээд байхадаа, манай Буряадай Гэсэрэй хубүүдтэ зорюулагдаhан зохёолнуудые шэнжэлдэгтүй байhаниинь гайхалтай. Гэсэрэй хубүүдтэ зорюулагдаhан зохёолнууд "Гэсэртэй" болон "Хүрин Алтай Ошор Богдотой" суггаа шэнжэлэгдэхэ жэшээтэй байhаниинь эли тодо болоно бшуу. Ушар юуб гэхэдэ, киргиз эрдэмтэд Манасаа хүүгэдhээнь таhалан шэнжэлнэгүй ха юм.

"Манасые" бүхыдэнь гаргаха талаар ехэ бэрхэшээлнүүд дайралдаhан байна. Ехэ хэмжүүртэй дээрэhээнь "Манасай" олон вариантнуудые нэгэдхээд хэблэхэ хүдэлмэри Киргизэй Эрдэмэй Академи болон Уран зохёолшодой холбоон ябуулhан байна. Тиигэжэ 4 боти болохо эпос Орозбаков, Каралаев гэhэн үльгэршэдhөө абтаhан байна.

"Манасай" вариантнуудые нэгэдхэхэ талаар Мухтар Ауэзов тон ехэ ажал ябуулаа. Эпос шэнжэлгэдэ Москвагай гүрэнэй университедэй профессор, киргиз уран зохёолой түүхэ шэнжэлэгшэ Медине Богданова аша габьяатай.

Мүн эндэ Богот Юнусалиев, Калим Рахматуллин гэгшэдые нэрлэлтэй. Гадна мүнөө үеын эрдэмтэдэй хүсөөр СССР-эй Эрдэмэй академи олон тоото суглуулбаринуудые хэблүүлэн гаргаhан байна.

Үльгэршэн Сагымбай Орозбаковай хөөрэhэн "Манас" 250 мянган шүлэгэй мүртэй юм. Тиимэhээ тэрэнь Фирдоусиин "Шах-намеhээ" хоёр дахин ехэ болоно. Мүн Манасай хубүүдтэ зорюулагдаhан "Семетей", "Сейтек" гэhэн зохёолнууд хэмжүүрээрээ адли юм. Харин буряадай аман зохёолдо "Ошор богдо", "Хүрин Алтай" гэhэн Гэсэрэй хубүүд тухай үльгэрнүүд хэмжүүрээрээ баhал ехэнүүд болоно.

"Манас" соо манай "Гэсэртэл" адли арад зоной ажабайдал, тэдэнэй этигэл найдал харуулагданхай.

Энэ эпосые уншаhан хүн киргиз арадай олон үеын зоной ажабайдалтай, ёhо заншалнуудтай, тэдэнэй хэhэн дайн байлдаануудтай, арад зоной түүхэ домогуудтай танилсана.

Август hарын hүүл багта киргиз арад манай буряадай "Гэсэрээ" тэмдэглэhэндэл, агуу эпосэйнгээ 1000 жэлые тэмдэглэбэ гээшэ. Буряад арад дэлхэйдэ эли болоhон "Манасай" 1000 жэлэй hайндэрые hонирхон уттаhан байна. Энэ эпос киргиз арадай ажабайдалда айхабтар ехэ hуури эзэлдэг.

"Манас" гүйсэдхэгшэдые би гансал телевизорээр хараhан байнаб. Тиигэбэшье, киргизэй үльгэршэд, буряадуудта орходоо ондоогоор, хүгжэмэй инструментын аялга доро үльгэрөө дуулан гүйсэдхэдэг байна гэжэ ойлгоо hэм. "Манасай" мүрнүүд "Гэсэрэйхидэл" адли шүлэглэмэл юм.

Мүнөө үедэ энэ агууехэ эпос гүйсэдхэгшэд хоёр бүлэг болон хубаардаг. Нэгэдэхи бүлэгтэнь "Манас", "Семетей", "Сейтек" гэгшэдые бүхы дээрэнь мэдэдэг, гол геройнуудайнгаа угтарбалые гүйсэд дүүрэнээр хөөрэдэг, өөhэдын шабинартай байдаг.

Тиимэ үльгэршэд үсөөн тула арад зоной дунда тон хүндэтэйгөөр сэгнэгдэдэг. Харин хоёрдохи бүлэгэй үльгэршэд "Манасай" ямар нэгэ жубиие дуулан гүйсэдхэдэг байха юм. Нэгэдэхи бүлэгэй үльгэршэд "Манасые" нэгэ hарын туршада дуулан түүрээхэ аргатай байгаа.

Мүнөө үедэ "Манасай" гурбан ехэ вариант Киргизиин Эрдэмэй академидэ хадагалагдажа байдаг. Энэ эпосэй дүүрэн вариантые "Семетей", "Сейтек" гэгшэдтэйнь суг хамта үзэг бэшэг мэдэхэгүй үльгэршэн Каралаев хөөрэжэ үгэhэн юм.

Энэ дэлхэйдэ Манас түрэхэдөө, Гэсэртэл адли, хүгшэрhэн эхэ, эсэгэтэй байна. Мүн тэрэ бага балшар наhанhаа эхилжэ, баатар түрэhэнөө харуулна. "Манас" "Гэсэр" хоёр соо харуулагдаhан үйлэ хэрэгүүд "Илиадада" орходоо, айхабтар ехэ үйлэ хэрэгүүдые харуулна.

Мүнөө үедэ ЮНЕСКО-гэй шиидхэбэреэр "Манасай" 1000 жэл тэмдэглэгдэбэ гээшэ. Бидэ аха дүү киргиз арадтаа үндэhэн соёлоо үшөө саашань хүгжөөхыень хүсэнэбди!

М. ХОМОНОВ,
хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат.

Театр

"АЛТАН СОЁМБО" - БУРЯАД ДРАМЫН ТЕАТРТА

...hэйшье мэдэhээр, энэ мүнөө хүндэ сагта хаа-...гүй мүнгэ танган дуталдаха, хэhэн ажалайнгаа ...ажалшад саг соогоо түлбэриеэ абажа шаданагүй, ...дэдын зургаанай ноёд hайд ганса Москва тээшэ ...байха бэшэ, эндээ, байра дээрээ, орёо ...ануудые шиидхэхэ ушартай болоно бшуу.

...нгаяа иимэ хүшэр хүндэ байдалда соёлой ...эрилэгшэд, багшанар, врачнууд болон бэшэшье ...тай мэргэжэлтэй ажалшад оронхой. Манай ...убликын министерствэнүүд соohоо Соёлой ...стерство эгээл үгытэйнь болоно гэжэ тэмдэглээ ...ехэ алдуу болохогүй ха гэжэ hанагдана.

...най республикын урдаа хараха оперо болон ...дэй театрай артистнар болон ажалшадынь ...гүй амаралтада октябриин тэн болотор гаранхай, ...ө үень театрта заhабарилга хэгдэжэ байна.

...атриуудаймнай эгээл аха заха болохо ...емическэ" гэжэ нэрэ түрэ нэн түрүүн абаhан ...адаймнай Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ театр энэ ...гагта баhал "туршалдажа" байна гээшэ. Театр ...рэгшэ зун хүдөө иютагуудай зониие шэнэ ...гуудээрээ баярлуулжа шадаагүй. Юундэб гэхэдэ, ...өөхи зоболонто мүнгэн дуталдаа: бензин ...эгтэй, гостиница түлэхэ, артистнуудта ...ировкын мүнгэ, салингынь үгэхэ хэрэгтэй. ...hаа тиимэ ехэ мүнгэн олдохоб даа, бултанда ...охо.

...эйшье зун театр хүдөө нютагуудаараа ябажа ...абагүй. Тиигэбэшье үнгэрэгшэ сезондо ...ебыкымнай мэдээжэ поэт, драматург Н. Г. ...иновай **"Абай Гэсэр хаан"** гэжэ пьесээр, театрай ...ед найруулагша В. И. Кондратьев гүнээгы удхатай ...ол хүсэ "эдеэшэhэн", эрхим hайн зүжэг табяа гэжэ ...ө. Энэ зүжэгнай Гэсэр хаанай 1000 жэлэй ...та одоол ёhотой зохид бэлэг болоhон байна.

...театрай артистнар Гэсэр хаанай 1000 жэлэй ойн ...ондэ хамсыгаа шамалсажа ороо бэлэй. Гэсэр ...ей рольдо Россин арадай артист Михаил Елбонов ...ер бэрхээр наадаа гэжэ онсблон тэмдэглэхэ дуран ...ө. Үшөө тиихэдэ Монголhоо Нацагдоржиин ...ижэтэ театрай гурбан зүжэгшэд ерэжэ хабаадаhан ...ө.

...зоной дүүрэхэ багта июль hара соо В. Шекспирэй ...ай hүниин зүүдэн" гэжэ зүжэг американ режиссёр ...Мэлман найруулан табяа hэн. Энэ зүжэгынь зондо ...ө хамгуннаар уттагдан абтаа.

...Театрые хүтэлбэрилхэ гээшэ бэлэн хэрэг бэшэ, ...ө хүмүүдай абари зан хүнhөөл hаа нэгэ жаа ондоошог, ...ө ааг харааа бодолтой, заяг заршамтай зон байха. ...ө гаран жэл соо энэ театрые хүтэлбэрилжэ ябаhан ...ой соёлой габьяата хүдэлмэрилэгшэ Ц. А. Балбаров ...ө хэлэгшэ hэн: "Артист хүн гээшэмнай нэгэ бага ...ө ойшог" хүн байха ёhотой".

...өөрөө энэ театрые Россин габьяата артист, театр ...ай юун гээшэб гэжэ одоол өөрынгөө бэе дээрэ ...ө, залуу, шударгы, урагшаа hанаатай дарга - ...ари Жапхандаев хүтэлбэрилнэ.

...ө мүрнүүдэй автор театрай дарга Майдари ...ичтай уулзажа хөөрэлдэхэдэнь, баhал ...ө театрай дутуу дуданнуудые тоолоо: Соёлой ...стерство багаар мүнгэ hомолно, шэнэ зүжэг ...ай мүнгэн хүрэнэгүй, артистнууднай бага салинтайшье hаа, саг соогоо мүнгэеэ абажа шаданагүй, зайн гэрэлэй болоод, дулаа үгэхэдэнь баhал мүнгэн хэрэгтэй болохо, тиимэhээ театрай дарга гараа hула табяад, миин hуунагүй, шадаха зэргээрээ арга хургаяа бэдэрнэ гээшэ.

Тиимэhээл театрта али болохоор туhаламжа үзүүлхын тула "Алтан соёмбо" гэжэ ниитын эмхи байгуулагданхай. Энэ эмхи өөрын директортэй, расчётно счёдтой, бухгалтертай байха.

Х. Намсараевай нэрэмжэтэ театр одоол буряад хэлэнэймнай алтан үлгы болоно гэхэдэ, алдуу болохогүй. Юундэб гэхэдэ, наhатайшье, залуушье зүжэгшэд үеын үедэ сэбэр буряадаараа хөөрэлдэдэг, зүжэгөө табидаг заншалтай.

Энэ "Алтан соёмбо" гэжэ эмхи өөрын тусхай дэлгэрэнгы хараа түсэбтэй (2000 жэл болотор) байхаhаа гадна, үшөө hаяар бэелүүлэгдэхэ түсэбүүдтэй байха:

1. Түргөөр буряад хэлэндэ hургаха (элдэб наада наадажа байгаад, хүүгэдтэ зүжэг наадажа болоно. Хүтэлбэрилэгшэдынь: Бандеева Н. Б., Бабуев О. Д.).

2. Зүүн зүгэй арадуудай уян нутархай хүгжэмтэй танилсуулха (Эржена ба Саяан Жамбаловтан).

3. Буряад хүүгэдэй үндэhэ яhатанай түб байгуулха.

4. Буряад хэлэндэ hургахын (Цыренова В. Д.) тула тусхай зунай лагерьнуудые тогтоохо. (Бабуев О. Д., Бандеева Н. Б.).

5. Монгол киногой түб тогтоохо (Жапхандаев М. Х.).

Х. Намсараевай нэрэмжэтэ театр городой эрдэм hуралсалай управленитэй хэлсээ баталhан байна, тэрэ хэлсээнэй ёhоор, театр сезон бүхэндэ үхибүүдтэ зорюулжа дүрбэн зүжэг бэлдэхэ ёhотой (буряад хэлэн дээрэ). Зүжэг бүхэниинь хоёр hарын туршада Улаан-Үдэ хотын үхибүүдтэ харуулагдаха зэргэтэй. Түрүүшын зүжэг октябрь hарын нэгэндэ бэлэн болоод, хотын үхибүүдтэ харуулагдажа эхилхэнь.

Театрай сезоной ба hургуулиин дүүрэхэдэ театр соо hурагшадай дунда элдэб конкурснууд үнгэргэгдэхэ болоно.

Жэшээнь: 1. Эрхим hайнаар буряад хэлэ мэдэхэ hурагша.

2. Буряад арадай дуунуудые эрхимээр дууладаг hурагша.

3. Буряад арадай урданай байдалые тон hайнаар мэдэдэг hурагша (хубсаhа хунар, эдеэ хоол, зүүдхэл гэхэ мэтэ).

Эдэ бүхы конкурснуудые театр Соёлой болон Эрдэм hуралсалай министерствэнүүдтэй, Бүгдэ арадай үндэhэн соёлой эблэлтэй суг хамта үнгэргэхэ болоно.

Энэ ехэ дэмбэрэлтэй хэрэгтэ горитой мүнгэн хэрэгтэй болоно, тиимэhээ Х. Намсараевай нэрэмжэтэ театр бараг-бараг шадалтай организацинуудта, коммерческэ структурануудта, хубиин предприятинуудта шадал зэргээрээ туhалха бэзэ гэжэ найдаад, иимэ адресаар туhаламжа үзүүлжэ болоно гэжэ hануулна: **670000, Улаан-Үдэ хото, Куйбышевай үйлсэ, 38, р/с 700728, Агропромбанк, Улаан-Үдэ хото, корр./счёт 700161896 МФО-107312, тел. 2-18-14.**

Б-Д. БУДАЕВ,
манай корр.

ХЭЖЭНГЫН АЙМАГАЙ Ород нютагта тоонтотой Доржо Сультимов дунда hургуули дүүргэhэнэйнгээ hүүлээр артист болохо хүсэлэнтэйгөөр Владивостогой искусствын институтта hурахаяа ороо hэн. Тэрэнэй дээдэ hургуулияа түгэсхэжэ гарахаhаань хойшо хорёод жэл үнгэржэ байна. Энэ үе соо Доржо Сультимов болон тэрээнтэй хамта hуража гарагшад Хоца Намсараевай нэрэмжэтэ буряад драмын академическэ театрта амжалтатайгаар хүдэлжэ, толотомо хурса, үнэн зүб образуудые байгуулhан байха юм.

Доржо Сультимов олон арбан рольдо шадамар бэрхээр наадажа, харагшадые баясуулhанайнгаа түлөө Буряад Республикын арадай артистын хүндэтэ нэрэ зэргэдэ хүртэнхэй. Тэрэнэй түрэл театрайнгаа тайзан дээрэ байгуулhан үнэншэмэ зүб, тодо хурса образууд зүжэгтэ дуратайшуулай зүрхэ сэдьхэлые хододоо ханаадаг гээшэ. Оронойнгоо олон область, хизаар болон республикануудта, мүн хүршэ Монгол ороной ниислэл хотодо гастролёор ябахадаашье тэрэ харагшадай үндэр сэгнэлтэдэ хүртэнхэй. hүүлэй жэл хахадай туршада тэрэ Буряадай радиогой буряад хэлэн дээрэ хэгдэдэг дамжуулганнуудай ахамад редактораар хүдэлжэ байна. Үхибүүдтэ зорюулагдаhан бишыхан рассказуудайнь "Гуталгүй гулабхаа" гэжэ номынь хэблэгдэн гаражa, багашуулда баяр асараа hэн.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: республикын арадай артист Доржо Сультимов Сагаалганай hайндэрэй үедэ.

Ц. ЦЫРЕНЖАПОВАЙ фото.

соёлой һонин

Ч. Гуруев монгол драматург Ч. Ойдобой "Далан худалч" гэжэ зүжэгһөө Далай-баянай роль, Г. Гессын "Сиддхартаһаа"-Готама бурханай роль, Д. Доржиевагай, "Мүнгэн хутагаһаа"-Даржаагай роль, Н. Г. Дамдиновай "Абай Гэсэр хаанһаа"-Бухын-Эбэрэй рольнуудые суг худэлдэг нүхэдөөрөө шадамар бэрхээр гүйсэдхэжэ, олоной һайшаалда хүртэбэ.

Россин габьята артистка Л. Егорова хамта худэлдэг нүхэрөө халуунаар амаршалаад, В. Пантаевай "Буряад хүбүүн" гэжэ шэнэ дуу түрүүшынхиеэ гүйсэдхэбэ.

Сугтаа Ленинград хотодо һураһан унаган нүхэрынь, Россин арадай артист М. Елбонов юбиляйрингаа 88 хүрэһэн түрэһэн эжыень тайзан дээрэ урижа, буряад һайхан дуутаа бэлэглээ.

Һүүлээрнь Ч. Гуруев буряад литературын үндэһэ һуури табигшадай нэгэн болохо Х. Намсараевта зорюулһан

искусствын таһагые даагша Д. Б. Сангажапова, Улаан-Удэ хотын захиргаанай гулваагай орлогшо В. Ю. Цыренов, Уран зохёолшодой холбооной түрүүлэгшэ Б. С. Дугаров театрай ажал ябуулагшадай холбооной түлөөлэгшэ Р. П. Борисова, Улаан-Удын багшанарай колледжын директор Н. Ц. Бальжинимаев, Джарун Хашорой субаргын жасын түрүүлэгшэ Цыван-ламбагай гэгшэд хани халуунаар амаршалаад, саашанхи зохёохы нютагай зайһан Д. Д. Дабаев, поэт Д. Ш. Доржигутабай, "Байгал" ансамблиин түлөөлэгшэ Буряад Республикын арадай артистка Д. Дугданова гэгшэд амаршалаад, үнэтэй сэнтэй бэлэгүүдые бариба.

Суг хамта һургуулида һураһан нүхэдынь булта тайзан дээрэ гаража "Хэжэнгэ" һониной редактор Б. Б. Бальжинимаев сэдьхэл худэлгэмэ үгэнүүдээр нүхэрөө амаршалаад, үнэтэ бэлэгүүдые барихаһаа гадна, залуутайнгаа дуунуудые зэдэлүүлбэ. Һүүлдэнь Цырен хүбүүниинь, Майя басаганиинь түрэһэн эсэгэдээ баглаа сэсэгүүдые барюулба.

"Буряад үнэн" газетын ахамад редактор Ц. Б. Цырендоржиев, түрэһэн эгэшэ Галина Гуруевна Цыренова, энэ бенефис-нааданда мүнгэнэй талаар ехэ туһа хүргэһэн, Шулуутын холимол тэжээлэй заводой генеральна директор Б-Ж. Б. Шаралдаев гэгшэд Ч. Гуруевые амаршалаад, бэлэгүүдые барюулба.

Энэ һайхан үдэшэ эрхим һайнаар удха шанартайгаар үнгэрөө гэжэ тэмдэглээд, хани нүхэр Чингистээ зохёохы ажалдань үшөө ехэ амжалта хүсэнэб.

Б-Д. БУДАЕВ,
манай корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1. "Сиддхарта" гэжэ зүжэгһөө Готама бурханай рольдо Ч. Гуруев наадана; 2. Амаршалалгын үедэ.

М. МАНТАКОВОЙ фото.

ЭДЭБХИТЭЙ[...] ХУДЭЛНЭ[...]

- Манай Уланхаана[...] лиотекэ яһала эдэбхит[...] худэлдэг. Һони һонин [...] ябуулганууды саг ур[...] үнгэргэжэ байдаг. [...] бүгэдыень харахада, [...] һайшаалтай байна. Би [...] соёлой хуу[...] худэлмэрилэгшэ байна гэ[...] - гэжэ Бальжинима Му[...] библиотекые даагша Га[...] Жигмитовна Бадалаева [...] хани халуунаар магтан хэ[...] Энэ нүхэрнай угаа һонин[...] һүбэлгэн басаган ха юм.

Сагһаа урид наһа бара[...] нютагайнгаа эвенк по[...] Владимир Лоргоктоев т[...] лекци, хөөрэлдөөну[...] үнгэргэлгэдэ хабаадалс[...] шүлэгүүдыень нют[...] радиогоор дамжуулга хуу[...] гэр бүлынхидтэйнь уулз[...] хөөрэлдэһыень магнитоф[...] миндаһан дээрэ радиоред[...] Валентина Вагеланова [...] хабаадалгатайгаар бэшэ[...] абаһан гэзд тэмдэглэлтэй.

Эсэгэ ороноо хамгаа[...] Агууехэ дайнай үүрэһээ[...] жэлэй ойн баярта бэлэд[...] үедэ манай габьята сэрэ[...] дэй гайхамшаг баатарш[...] тухай бэшэһэн уран зохёо[...] Константин Симонов, Лео[...] Соболев, Александр Фа[...] болон бусадай номуу[...] выставкэнүүдые үнгэрг[...] хөөрэлдөөнүүдые эмхидх[...] гэзд тэмдэглэлтэй.

Библиотекарь Г. Ж. Бадал[...] түрэл Уланхаан тосхонойн[...] дунда һургуулиин э[...] классуудай һурагшадтай [...] уулзажа, һонирхолт[...] хөөрэлдөөнүүдые үнгэрг[...] Номуудтай хани нүхэд байх[...] тэдэниие һургадаг.

Галина Жигмит[...] гээшэмнай библиотекын[...] худэлмэриһөө гадна олони[...] ажал ябуулгада эдэбхитэй[...] хабаадалсадаг. Нютаг нут[...] боложо байһан үйлэ хэрэг[...] тухай аймагай[...] "Хурамхаанай галнууд" газе[...] саг үргэлжэ дуулга[...] толилуулжа байдаг.

Гадна Уланхаанайн[...] соёлшодтой хамтаран, [...] ойрын отара, гуртэнүү[...] ошожо, хатар наада харуу[...] Тиихэтэй хамта, нүү[...] библиотекэнүүд тухай[...] мартангүй, тэдэнэйн[...] номуудые болзор соонь һэм[...] шэнэдхэдэг.

Г. БАДМАЕ[...]
манай кор[...]

ЗОХЁОХЫ АЖАЛАЙНГАА ХАҺА СОО

Буряад Республикын арадай артист, поэт Чингис Гуруевай түрэһөөр таби наһанайнь, зохёохы ажал ябуулгынь гушан жэлэй ойе, түрэл коллективынь болоод, олон тоото эмхи зургаануудай түлөөлэгшэд, түрэлхидынь, сугтаа һураһан нүхэдынь Буряад драмын театр соо хани халуун оршон байдалда тэмдэглэбэ.

Түрэһэн нютаг Хэжэнгэ тухайнь дуун һүр жабхалантайгаар зэдэлжэ, юбиляр өөрынгөө зохёоһон шүлэг хүшэгын саанаһаа уншаһанай удаа, хүшэгын аалиханаар нээгдэхэдэ, театрай зүжэгшэд бултадаа тайзан дээрэ зогсожо, Чингис Цыренович Гуруевые амаршалаад, наадаһан олон тоото рольнуудыень тоолоно.

"Һэбхеэн уула" гэжэ шүлэгөө уншажа олоной һайшаалда хүртөөд, нэрьемэ альга ташалгаар уттуулба.

Олондо мэдээжэ болоһон дуушад Эржена болон Саян Жамбаловтан Ленинградай театральна институдай 3-дахи буряад студи дүүргэһэн залуу зүжэгшэд аха нүхэрөө үнэн зүрхэнһөө амаршалаад, уран бэлигээ харуулба.

Буряад Республикын арадай артист Дамба-Дутар Бочиктоев юбилярай эгээл түрүүшын дуун болохо "Хуһахан" гэжэ дуу хангюурдаба. Энэ нүхэрнай анха үүрүүн энэ дууе зэдэлүүлжэ, олондо мэдээжэ болгоһон намтартай.

Һүүлээрнь тайзан дээрэ Буряад Республикын соёлой министрэй орлогшо А. М. Майорова, тус министерствын ажал ябуулгадань үшөө ехэ амжалта хүсэбэ.

Бүгэдэ буряадай үндэһэн соёлой эблэлэй вице-президент Б. Д Баяртуев нютагайнгаа хүбүүе амаршалаад, буряад тэрлиг нэрьемэ альга ташалган доро үмдэхүүлбэ. Эрдэм һуралсалай министерствын түлөөлэгшэ Б. Р. Тудупова поэт Ч. Гуруевта номоо хэблэхэдэнь туһаламжа болгожо, 1 миллион түхэриг барюулба.

Наһанайнь хани нүхэр болохо Саяна Добчиновнагай талаһаа Ага нютагайхид үнгэтэ япон "Самсунг" телевизор, һургуулида сугтаа һураһан нүхэдынь, түрэлхидынь хилэн торгон дэгэл, мориной зэр зэмсэг, Хэжэнгын захиргаанай гулваагай орлогшо А. А. Аюржанаев, соёлой таһагые даагша Г-Б. Д. Бадмаев, Хөөрхэ нютагай зайһан Д. Д. Дабаев, поэт Д. Ш. Доржигутабай, "Байгал" ансамблиин түлөөлэгшэ Буряад Республикын арадай артистка Д. Дугданова гэгшэд амаршалаад, үнэтэй сэнтэй бэлэгүүдые бариба.

Суг хамта һургуулида һураһан нүхэдынь булта тайзан дээрэ гаража "Хэжэнгэ" һониной редактор Б. Б. Бальжинимаев сэдьхэл худэлгэмэ үгэнүүдээр нүхэрөө амаршалаад, үнэтэ бэлэгүүдые барихаһаа гадна, залуутайнгаа дуунуудые зэдэлүүлбэ. Һүүлдэнь Цырен хүбүүниинь, Майя басаганиинь түрэһэн эсэгэдээ баглаа сэсэгүүдые барюулба.

"Буряад үнэн" газетын ахамад редактор Ц. Б. Цырендоржиев, түрэһэн эгэшэ Галина Гуруевна Цыренова, энэ бенефис-нааданда мүнгэнэй талаар ехэ туһа хүргэһэн, Шулуутын холимол тэжээлэй заводой генеральна директор Б-Ж. Б. Шаралдаев гэгшэд Ч. Гуруевые амаршалаад, бэлэгүүдые барюулба.

Энэ һайхан үдэшэ эрхим һайнаар удха шанартайгаар үнгэрөө гэжэ тэмдэглээд, хани нүхэр Чингистээ зохёохы ажалдань үшөө ехэ амжалта хүсэнэб.

Б-Д. БУДАЕВ,
манай корр.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1. "Сиддхарта" гэжэ зүжэгһөө Готама бурханай рольдо Ч. Гуруев наадана; 2. Амаршалалгын үедэ.

М. МАНТАКОВОЙ фото.

СТАМБУЛДА ҺУРАЖА...

Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай дээдэ һургуулиин арбан оюутад Турциин ниислэл Стамбул хотодо һурахаяа 1994 оной түгэсхэлдэ ошоһон юм. Тэдэнэй табаниинь манай буряад хэлэ бэшэгэй факультедэй оюутан басагад һэн. Тодорхойлбол, Соёлма Шобоева, Цындыма Раднаева, Сэлмэг Гомбоева, Арюна Шаракшанова, Энгельсина Хамаганова гэгшэд.

Яагаад тэдэ Стамбул эльгээгдэһэн болоноб? Ушарынь гэхэдэ, нёдондо жэл манай институдта түүрэг хэлэнэй курса нээгдэжэ, эгээл эрхим һурагшадынь Турци ошожо һураха гэгдэһэн байгаа. Гурбан һарын хэшээлэй түгэсхэлдэ тэдэ гушан долоон асуудалда харюусажа, биологи, физикэ, геометри болон, алгебраар шалгалта үгэһэнэй удаа Стамбул хотын эгээл һайн университедтэ ороо гээшэ. Манай факультедэй оюутадай иигэжэ шалгаржа, аяар холын Турцида һуража байһанда ехэ баяртайбди.

Үльгэр түүхэдэ ороһон Стамбул хотодо һуража, эрхим мэргэжэлтэд болоод бусаха гэжэ басагадаа хүлеэнэбди.

Наталья САНЖИТОВА,
БГПИ-гэй II курсын оюутан.

ТҮРЭҺЭН ГАРАҺАН БООХОН НЮТАГТАНЬ

Элитэ ехэ киноартист, режиссер Валерий Иванович Инкижиновэй түрэһөөр 100 жэлэй ойн баярые манай республикын олониитэ үргэнөөр тэмдэглээ гээшэ. Һаяхан өөрынь тоонто нютаг болохо Боохоной райондо баяр ёһолол боложо үнгэрөө.

"Чингис хаанай үри һадаһан" гэһэн кинодо наадажа, дэлхэйдэ мэдээжэ болоһон хүбүүнэйнгээ түрэһөөр 100 жэлэй ойе Боохоной хүн зон баяртайгаар тэмдэглэжэ, суута хүбүүнэйнгээ нэрые мүнхэлхэ хэрэг байгуулагдаба. Гадна Зүүн Сибириин соёлой болон искусствын академидэ Инкижиновэй нэрэмжэтэ тусхай стипенди байгуулагдаха болобо.

М. ДАНИЛОВА.

АСАГАДАЙ ҺУРГУУЛИ ДҮҮРГЭГШЭДЫЕ УРИНАБДИ

Байгша оной октябрь һарын 14-дэ Загарайн аймагай Асагадай дунда һургуули 60 жэлэйнгээ ой тэмдэглэхэ. Энэ һургуулида ажаллаһан багшанарые, дүүргэһэн һурагшадые үглөөнэй 10 сагта уринабди.

Асагад тосхон. Эмхидхэлэй комитет.

Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство

Редактор Ц. Б. ЦЫРЕНДОРЖИЕВ.

РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г. Х., ДОНДОГОЙ Ц. Ц., ЖИГЖИТОВ Б-М Ж. (харюусалгата секретарь), НИМАЕВ П. Н . (редакторай орлогшо), ОЧИРОВ С. Д., ПИНТАЕВ В. И. (хэблэлэй директор), РИНЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБЯЛОВА Т.В.

Манай адрес: 670000, Улаан-Удэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.

Газетэ хэблэлэй 2 хуудаһан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэһэг 4327. Хэблэлдэ тушаагдаһан саг 17.05.

Буряад Республикын республиканска типографида газетэ хэблэгдэ. Директорэйнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дэхи номертойгоор бүридхэлдэ абтанхай. Заказ №182.

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариадай - 2-60-91, таһагуу[...] ниитын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон һургуулинуудай - 2-69-21 (даагшань), 2-57-63, олониитын хүдэлмэриин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; оршуулгын - 2-67-81; корректорнуудэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентнууд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61, Баргажанда - 91-6-40.

" Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-67-95, 2-67-05.